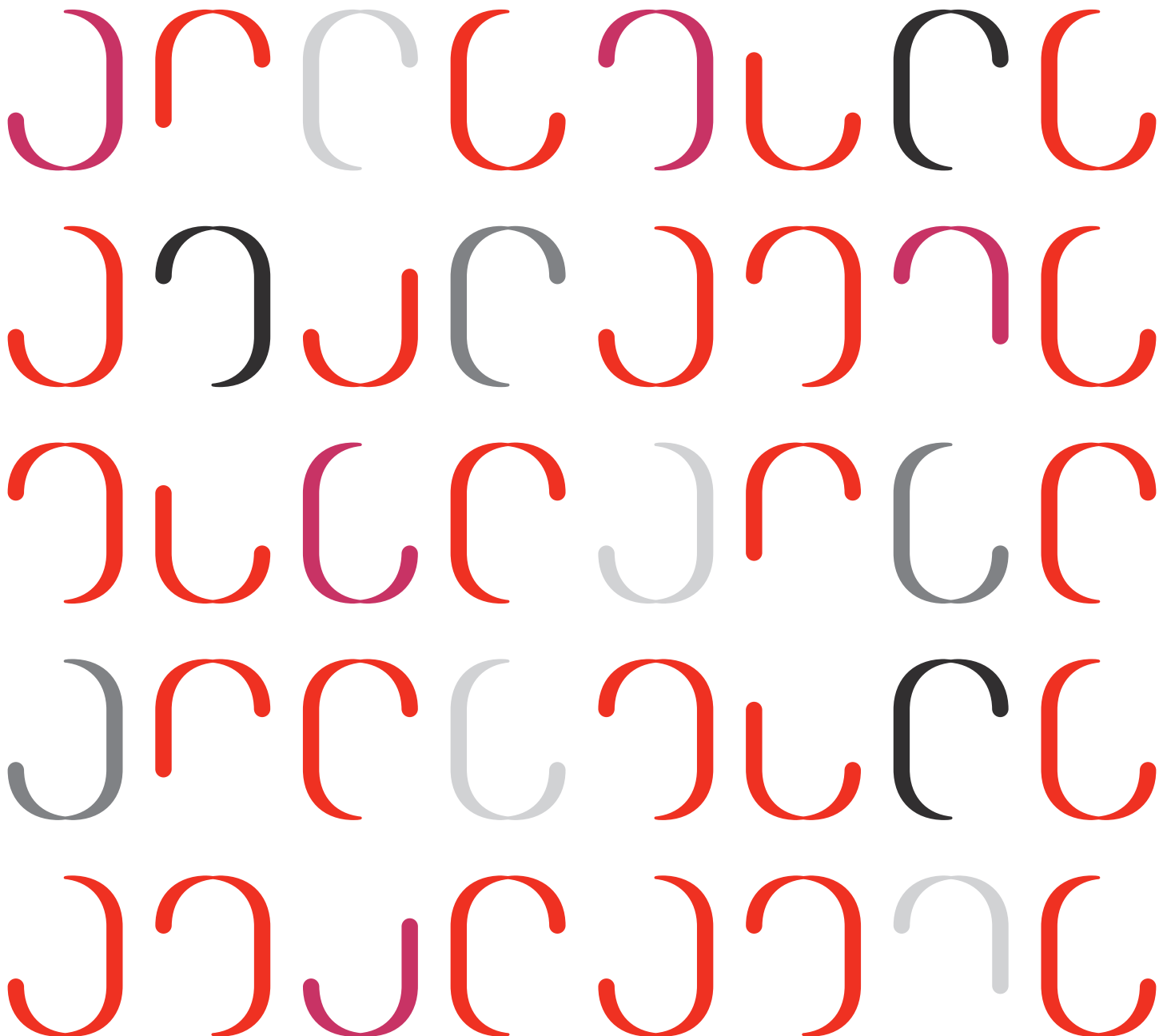

Evaluering af forsøg med brobygning til uddannelse på højskoler og frie fagskoler

Niels-Henrik M. Hansen | Arnt Louw | Lasse Rønaa

Niels-Henrik M. Hansen

Arnt Louw

Lasse Rønaa

© Forfatterne og Center for Ungdomsforskning 2017

Forsidefoto: Niels-Henrik M. Hansen

Center for Ungdomsforskning

Institut for Læring og Filosofi | Aalborg Universitet

A.C. Meyers Vænge 15 | 2450 København SV

ISBN-nummer (elektronisk udgave): 978-87-93058-35-4

Center for Ungdomsforskning er en selvstændig forskningsenhed ved Aalborg Universitet, med adresse i Sydhavnen i København, som forsker i unges levekår. Centrets drift støttes af en forening – Foreningen Center for Ungdomsforskning. Vi gennemfører projekter af forskellig beskaffenhed, dog alle med det kendetegn, at de tager afsæt i de unges egne beskrivelser og oplevelser af deres hverdag og liv. Centrets rapporter kan frit hentes på hjemmesiden: www.cfu.dk.

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Resultater og opmærksomhedspunkter	7
Opmærksomhedspunkter	9
Kapitel 1: Indledning	11
Om forsøget med brobygning.....	11
Evalueringsens formål.....	14
Datagrundlag og analyser	14
Læsevejledning	17
Kapitel 2: Analyse af de unges udbytte af deltagelse i brobygningsforløbene	18
De unges selvvalgte udbytte.....	18
De unges bevægelsesmønstre efter deltagelsen i forsøget	24
Afrunding	26
Kapitel 3: De unges oplevelse af brobygningsforsøget	28
Tidligere uddannelsesforløb.....	28
Et trykt læringsmiljø.....	31
Som en familie	33
Åbne og karakterfrie læringsrum rykker fagligt	35
Relationerne til lærerne.....	38
Mentorerne – en ekstra støttende dimension og fremtidskonkretiserende	39
Afrunding	41
Kapitel 4: Brobygningsforløbene set fra skolernes og kommunernes perspektiv	42
Skolernes perspektiv	42
Skolernes styrke	43
Fællesskabet smitter og fører til læring	44
Fastholdelse i nærmiljø	45
Samarbejdet med kommunerne	46

Udslusning fra skolerne	48
Kommunernes erfaringer.....	49
Et fuldtidstilbud - 24/7 – giver særlige muligheder	52
Samarbejdet med skolerne	54
Rekruttering af unge.....	55
Vidensdeling undervejs og ved afslutningen af forløbet.....	58
Exitplaner og overgange fra skoleophold til ordinær uddannelse	58
Finansiering og økonomi.....	59
Afrunding	60
Opmærksomhedspunkter	61
Referencer.....	63

Højskolen har fuldstændig ændret mit liv. Før jeg startede var jeg utrolig indelukket og asocial, og jeg er blevet så social nu, at selv al familie og alle i min omgangskreds lægger mærke til det – og især jeg lægger mærke til det. Jeg er gladere, mere åben og motiveret for at arbejde og komme videre med uddannelse, arbejde osv. Det er svært helt præcis at sige hvad højskoleopholdet har gjort for mig, men jeg må sige at det reddede mig og gav mig en frisk ny positiv start på livet.

Forord

Til trods for mange års indsats for at alle unge skal kunne tage en ungdomsuddannelse, er der fortsat en stor gruppe af unge, som har svært ved at bide sig fast i uddannelsessystemet. De kæmper med at finde deres uddannelsesvej, samtidig med at de ofte er udfordret på at finde mening i – og få udbytte af – de uddannelsesforløb, de deltager i. I et forsøg på at modsvare de unges manglende progression i uddannelsessystemet har der gennem årene etableret sig en lang række af tilbud og aktiviteter med det formål at ruste de unge til livet generelt såvel som specifikt at gennemføre en ordinær ungdomsuddannelse.

I denne rapport har vi fornøjelsen af at præsentere evalueringen af et sådant tilbud. Der er tale om et tilbud, hvor hovedtanken er at afprøve, om et ophold på en højskole eller en fri fagskole kan hjælpe unge uddannelseshjælpsmodtagere tættere på uddannelse eller arbejdsmarkedet. Der er således tale om et forsøg med at anvende forløb på højskoler og frie fagskoler som led i jobcentrenes uddannelsesrettede indsats for unge, som modtager uddannelseshjælp. Forløbene betegnes i forsøget som brobygningsforløb, da formålet er at hjælpe unge i gang med en *ordinær uddannelse*. Det skal i den forbindelse bemærkes, at begrebet brobygningsforløb normalt i beskæftigelsesindsatsen anvendes til at betegne en bestemt type uddannelsesrettet forløb, der typisk er placeret på erhvervsskoler. Forløbene i forsøget har haft forskellige karakter, hvilket vi bl.a. beskriver i denne evaluering, men de har alle haft det sigte, at de skal hjælpe den unge videre i ordinær uddannelse, derfor anvendelsen af begrebet 'brobygning'.

Forsøget er gennemført i løbet af 2015. I alt har 9 højskoler og 2 frie fagskoler deltaget. De har indgået et samarbejde med 10 kommuner fordelt over hele landet. Forsøget har haft til formål at afprøve, hvorvidt højskolerne og de frie fagskoler, med deres særlige pædagogiske rum og store

erfaringer med at arbejde med almen dannelse, kan udvikle nye veje, der gør unge på kanten af uddannelsessystemet i stand til at bide sig fast i det ordinære uddannelsessystem. I alt har der været 65 unge på et brobygningsforløb på en af de 11 deltagende skoler.

Evalueringen af forsøget med brobygning til uddannelse på højskoler og frie fagskoler bygger primært på de unges erfaringer og oplevelser med deres ophold på skolen. Evalueringen peger på, at de unge oplever positive aspekter ved højskolerne og de frie fagskolars særlige måder at arbejde på, der synes at have væsentlige potentialer til at bringe de unge videre mod ordinær uddannelse.

Evalueringen er skrevet af et forskersteam fra Center for Ungdomsforskning. Teamet vil gerne takke de unge, højskolerne og kommunerne for at lade os få et indblik i deres hverdag og deres problemstillinger. De skal alle endvidere også have tak for deres hjælp med at besvare evalueringens spørgeskemaer og deltagelsen i interviews.

Der skal også lyde en tak til Birgitte Ebert Pedersen og Poul Simon Rasmussen for deres hjælp i forbindelse med opstarten af denne evaluering. Ligeledes har Petrine Fahnøe Kristensen også været til meget stor assistance ved gennemførelsen af evalueringen – mange tak for det. Også mange tak til Folkehøjskolernes Foreningen i Danmark, ved Jakob Hvenegaard og Niels Glahn, for et godt samarbejde undervejs og for at give os adgang til skolernes erfaringsudveksling igennem forløbet.

God fornøjelse med læsningen!

Niels Henrik M. Hansen
Lektor

Arnt Louw
Lektor

Resultater og opmærksomhedspunkter

I dette kapitel vil vi samle op på evalueringens hovedresultater og opstille en række opmærksomhedspunkter, som evalueringens forskellige analyser fremhæver som særligt relevante i forhold til forsøget med at sende unge uddannelseshjælpsmodtagere på en række brobygningsforløb på udvalgte højskoler og frie fagskoler. Der har i alt deltaget 9 højskoler, 2 frie fagskoler og 10 kommuner i forsøgene, der samlet set har involveret 65 unge. De unge har deltaget i skolernes ordinære forløb i enten foråret eller efteråret 2015. Nærværende hovedresultater bygger på de opsummeringer, der følger evalueringens kapitler.

Formålet med evalueringen er at undersøge de unges oplevede udbytte af deres deltagelse i brobygningen på højskolerne og de frie fagskoler. Udbytte skal i denne forbindelse først og fremmest forstås som i hvilket omfang den unge oplever, at deltagelsen har bragt ham eller hende tættere på ordinær uddannelse. De unge i forsøgene er visiteret af en sagsbehandler i hjemkommunen som værende enten uddannelsesparate eller aktivitetsparate.

Resultaterne bygger på observationer, interviews samt spørgeskemaer besvaret af de unge deltagere, skolerne og de involverede kommuner samt enkelte registerkørsler. Analytisk er der trukket på alle de empiriske kilder, om end hovedvægten er lagt på de unges egne fortællinger og oplevelser. Det skal noteres i den forbindelse, at der i relation til spørgeskemaundersøgelserne er tale om et mindre antal besvarelser, hvorfor de ikke kan siges at være repræsentative og bør læses med det i mente. Det er dog vores vurdering, at sammenspillet mellem de forskellige former for empiri giver analysen et solidt grundlag for et indblik i de unges oplevelse af forsøget.

Overordnet tegner evalueringen et positivt billede af de unges oplevelser af forløbene. Analyserne af skolernes forsøg med at gøre unge uddannelseshjælpsmodtagere i stand til at starte på en ordinær uddannelse peger således på en klar tendens til, at de unge oplever et stort fagligt og personligt udbytte af opholdet på skolen, og i høj grad ser ud til at bevæge sig mod ordinær uddannelse. Flere oplever at (gen)finde en motivation for læring og uddannelse samt tillid til egne uddannelsesevner og muligheder samt at blive mere afklarede omkring egne faglige evner og interesser. På det personlige plan oplever mange, at de modnes, får mere livsglæde samt en øget tro på fremtiden, som følge af opholdet.

Disse udviklingsprocesser knytter de unge an til følgende fire aspekter ved forløbene på skolerne. For det første, at der ikke gives karakterer eller testes på skolerne. For det andet, at lærerne adskiller sig fra de unges erfaringer med tidligere lærere ved at have fokus på den hele elev og på at udvikle

elevernes nysgerrig, mod og motivation. For det tredje, at eleverne bor på skolen og er væk fra deres vante miljø. Endelig oplever de unge, at lærerne er tilgængelige – også uden for de konkrete undervisningssituationer – hvilket understøtter den kontinuerlige faglige og personlige udvikling, idet lærerne også i de uformelle sammenhænge kan fungere som faglige og personlige sparringspartnere.

Disse fire aspekter gør det tilsammen muligt at anskue skolernes forløb som et slags *intensivt læringsforløb*, hvor de unge oplever en intensiv udvikling både personligt, fagligt og socialt.

Zoomer man ind på de unges bevægelsesmønstre efter forløbenes afslutning, fremgår det, at omkring halvdelen af de unge enten er i uddannelse eller afventer opstart af uddannelse. Disse tal indikerer, sammen med analyserne af det øvrige data produceret blandt de unge, at opholdet på en højskole eller en fri fagskole danner et positivt afsæt for deres overgang til ordinær uddannelse.

Set fra de involverede kommuners perspektiv peger evalueringen på, at forsøget har skabt mulighed for at have et godt og relevant tilbud til en udvalgt gruppe unge. Det er samtidigt ifølge kommunerne ikke alle unge, der har nytte af muligheden af at komme på en højskole eller fri fagskole, ligesom nogle kommuner har udtrykt bekymring over prisen. Endelig peges der på, at sagsbehandlere har skullet lære tilbuddet at kende, ligesom det visse steder har været en udfordring med overlevering af viden og erfaringer mellem skolerne og kommunerne.

Set fra skolernes perspektiv er det gennemgående blevet betragtet som en positiv oplevelse at skulle arbejde med gruppen af unge uddannelseshjælpsmodtagere. Udfordringerne har bestået i at rekruttere de unge til opholdet og i at håndtere nogle af de unges personlige problemstillinger i de tilfælde, hvor de truer den unges muligheder for at deltage i skolens sociale og faglige rum, eller hvor de påvirker de andre elevers trivsel og undervisning.

Samlet set indikerer evalueringen, at et ophold på en højskole eller fri fagskole, kan være et godt værktøj i forhold til de unge, der har brug for hjælp til at komme i ordinær uddannelse. Det er dog ikke et tilbud, der er relevant for alle unge, da det stiller krav om at kunne håndtere de udfordringer og krav en højskole og fri fagskole stiller. Dermed også sagt at for den rette gruppe af unge kan et tilbud om et ophold på en højskole eller fri fagskole være et velegnet værktøj til at komme videre i ordinær uddannelse. For denne gruppe kan man sige, at de særlige vilkår på højskolerne og frie fagskoler ser ud til at være en væsentlig faktor for, at de unge (gen)finder deres lyst til læring og deres motivation for uddannelse samt deres tro på fremtiden og tillid til egne uddannelsesevner og muligheder.

Opmærksomhedspunkter

Med afsæt i evalueringens overordnede positive billede af unge uddannelseshjælpsmodtageres deltagelse i et forløb på en højskole eller en fri fagskole skal vi her rette opmærksomheden mod nogle punkter, hvor forløbene med fordel vil kunne styrke de unges udbytte af opholdene yderligere:

- *Afstemte rekrutteringsprocesser:* Den udvælgelsesproces, som eleverne har gennemgået for at komme til at deltage i forløbet, har fundet sted i kommunerne og på skolerne, uden at kriterierne for deltagelse har været helt afstemt. Det har betydet, at kriterierne har varieret fra skole til skole og fra kommune til kommune. Her kunne man med fordel arbejde på, at afstemme disse og få identificeret en ”best practice”, som alle skoler og kommuner kunne anvende i rekrutteringsprocessen. Afstemte rekrutteringsprocesser kunne også bidrage til at øge gennemslagskraften i processen mest muligt og opfylde skolernes og kommunernes respektive ønsker til udbyttet af de unges ophold på skolerne.
- *Indgang til skoleopholdet:* Højskolernes og de frie fagskoleers særlige pædagogiske miljø, stærke fællesskaber og intensive læringsforløb fremhæves som afgørende for de unges udbytte. Det stærke fællesskab og den intensive læringsoplevelse er dog samtidig en udfordring for nogle unge. Det kan være svært for nogle unge at ”bryde” koden på skolen, ligesom balancen mellem fællesskab og dét at være privat kan være svært at finde for nogle af de unge. Her kunne en ekstra opmærksomhed fra skolens side på at introducere de krav og muligheder, som et ophold på en højskole eller fri fagskole stiller, medvirke til at øge værdien af opholdet for deltagerne. Det skal dog understreges, at det er meget få unge, der ikke gennemførte forløbet på skolerne, og at det primært handler om forventningsafstemning ved rekrutteringen til forløbene.
- *Integration i fællesskabet:* Evalueringen peger på, at de unge i brobygning relativt hurtigt finder sammen og har glæde af hinanden. Dette medfører dog også en risiko for, at denne ’gruppe i gruppen’ lukker sig om sig selv. Evalueringen peger her på, at åbenhed omkring gruppens tilstedeværelse på skolen er at foretrække, og at der kan være gevinster at hente i at arbejde målrettet på tværs af skolerne med at identificere de virksomme elementer i relation til integration af de unge på forløbene med de øvrige elever på skolerne. Det kan være elementer som brugen af mentorer, tiltag i hverdagen på skolen samt i overgangene til og fra skolerne.
- *Synliggørelse af det faglige og personlige udbytte:* Evalueringen indikerer, at de unge oplever at have et væsentligt fagligt og personligt udbytte af opholdet på højskolerne, men også, at det faglige udbytte med fordel kan synliggøres yderligere i relation til kommunerne.
- *Afslutning og overgang fra opholdet på højskolen/fri fagskole:* I relation til ovennævnte opmærksomhedspunkt peger evalueringen på, at der med fordel kan arbejdes på at sikre eleverne den bedst mulige overgang fra højskolerne og de frie fagskoler til den hverdag, der

venter i hjemkommunen. Sådanne *exit-planer* sikrer at det faglige og personlige udbytte, de unge har fået med sig fra skolerne, bringes i spil som et nyt og forbedret afsæt for de unges videre vej mod ordinær uddannelse. Dette kræver en yderligere opmærksomhed på etableringen og vedligeholdelsen af samarbejdet mellem skolerne og kommunen, men måske også en videreudvikling af skolernes brobygningsindsats, således at der fx også kan etableres mulighed for at praktikforløb på EUD-området, således at overgangen også fx kan være mellem højskole og erhvervsskole. Dette kunne medtænkes som en mulighed.

Kapitel 1: Indledning

Det har længe været et centralt mål i den danske uddannelsespolitik, at 95 % af en given ungdomsårgang skal gennemføre en ungdomsuddannelse. Det er et mål, som skiftende regeringer har haft de seneste 24 år (Pless 2009:13; Regeringen 2005:18; Regeringen 2007:31; Regeringen 2011:16). Årsagen til dette er enkel: For hver en ung uden uddannelse, som kan flyttes til at gennemføre en ungdomsuddannelse, er der væsentlige samfundsmæssige gevinster at hente, tillige med at den unge vil opleve at få en større livsindkomst og i gennemsnit vil være længere tid på arbejdsmarkedet (AE 2013:1, 4; AE 2015c).

At nå dette mål kræver en væsentlig indsats og har vist sig at være meget vanskeligt. Siden tanken om 'uddannelse til alle' (UTA) blev lanceret i 1993, er der således gjort mange forsøg på at mindske gruppen af unge uden uddannelse. Det giver sig bl.a. udslag i lovgivning, der forsøger at få de unge til at komme i gang med den *rigtige* uddannelse *hurtigst* muligt, og der er efterhånden opstået en bred vifte af tilbud, der retter sig mod at hjælpe unge med at komme i uddannelse. Denne evaluering ser således på en mulighed ud af mange og forsøger at give viden om, hvordan de unge oplever dette specifikke forløbet på højskolerne og fri fagskoler¹.

Om forsøget med brobygning

Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering (STAR) har i samarbejde med Kulturministeriet og Undervisningsministeriet igangsat et forsøg med at etablere brobygningsforløb på en række højskoler og frie fagskoler for unge, som er visiteret til at være aktivitets- og uddannelsesparate uddannelseshjælpsmodtagere.

De unge, der indgår i forsøget, er unge, der er visiteret til at være aktivitets- og uddannelsesparate uddannelseshjælpsmodtagere. I visitationsarbejdet med unge uddannelseshjælpsmodtagere skelnes der ifølge arbejdsmarkedstyrelsens orienteringsskrivelse mellem åbenlyst uddannelsesparate, uddannelsesparate og aktivitetsparate. Åbenlyst uddannelsesparate er unge, der uden hjælp og støtte erparate til at gennemføre en uddannelse. Uddannelsesparate unge vurderes – med den rette støtte og aktive indsats – at være i stand til at påbegynde en uddannelse inden for ca. 1 år og gennemføre

---

¹ Feltet (af tilbud til unge uden uddannelse) kan siges at være præget af en høj grad af variation i tilbuddene til de unge og stor regional forskellighed, hvilket gør de udsatte unges situation og muligheder ulige og i høj grad afhængige af deres bopæl. Paletten af uddannelsesforløb, der retter sig mod denne gruppe, er i dag således mangearteret, og de unges udbytte af bestræbelserne ligeledes varieret.

denne på ordinære vilkår. Endeligt er en aktivitetsparat ung, vurderet til at have problemer af faglig, social og/eller helbredsmæssig karakter, der kræver ekstra støtte og hjælp i længere tid end ca. 1 år, inden de kan påbegynde en uddannelse (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2013). Konkret er der i forsøget således tale om unge med et bredt spektrum af problemer og udfordringer, hvoraf nogle er kompleks af social og personlig karakter, mens andre er begrænset til at være faglige – og andre igen udgør en blanding.

Formålet med forsøget er at understøtte, at de unge på uddannelseshjælp får tilbudt² et ophold på en højskole eller fri fagskole, og derigennem bliver rustet til efterfølgende at bevæge sig mod uddannelse i det ordinære uddannelsessystem. Der er tale om et forsøg, der går ud på at arbejde på nye måder med de unges faglige, sociale og personlige udvikling og afprøve, i hvilket omfang skolernes særlige faglige og sociale rum kan understøtte, at de unge bliver *motiverede, opkvalificerede* og *afklarede* til at finde deres plads i uddannelsessystemet. Der er tale om en *dobbelt* fokusering på både *faglig* og *social* progression i forløbene.

Forsøget med brobygning til uddannelse på højskoler og frie fagskoler har haft deltagelse af 9 højskoler og 2 frie fagskoler. Disse 11 skoler har indgået aftaler med 10 kommuner, som også har været ansvarlig for at søge om penge til at dække omkostningerne til at kunne sende 65 unge i et ophold på en højskole eller fri fagskole. Konkret betyder det, at forsøget med brobygning til uddannelse har haft deltagelse af 65 unge, der har gået på en af de deltagende skoler i enten forårs- eller efterårskurset i 2015. De 11 skoler dækker et bredt spektrum af forskellige typer af højskoler og frie fagskoler. Der har ikke været nogle kriterier om bestemte skoletyper eller organisatoriske forhold; det er kommunerne, der har haft teten i forhold til at søge STAR om den udmeldte pulje. Skolerne og deres kommunale samarbejdspartner i forsøget har været:

- Bornholms Højskole i samarbejde med Bornholm Regionskommune
- Suhrs Højskole og Grundtvigs Højskole i samarbejde med Gentofte Kommune
- Vallekilde Højskole i samarbejde med Holbæk Kommune, Odsherred Kommune og Kalundborg Kommune
- Højskolen Snoghøj i samarbejde med Horsens Kommune
- Nordjyllands Idrætshøjskole og Odder Højskole i samarbejde med Skive Kommune
- Sorø Fri Fagskole og Rønshoved Højskole i samarbejde med Slagelse Kommune
- Fagskolen Sansestormerne i samarbejde med Aarhus Kommune
- Rønde Højskole i samarbejde med Syddjurs Kommune

---

² Der eksisterer allerede en mulighed i lovgivningen for at unge kan komme på højskole eller fri fagskole. Fx kan jobcentrene hente statsrefusion på forløbene efter de normale regler herfor omkring opkvalificerings- og vejledningsforløb for uddannelsesparate og aktivitetsparate uddannelseshjælpsmodtagere. Vi har ikke undersøgt i hvilket omfang denne mulighed benyttes, da det ligger udenfor dette forsøgs rammer og evalueringens kommissorium.

Kommunernes opgave i forsøget har været at visitere relevante unge til tilbuddet. Det er varierende, hvor mange unge der har gået på de deltagende skoler. Nogle skoler har haft 1-2 unge på brobygningsforløbet, mens andre har haft 5-6 unge (per halvår).

Det er forskelligt, hvordan de deltagende skoler har valgt at gribe undervisningen an. På nogle skoler har de unge indgået på lige fod med andre elever i undervisningen, mens de på andre skoler har deltaget i særlige forløb i mindre dele af undervisningen, men i øvrigt ellers har indgået i skolens øvrige undervisning. Disse særlige forløb har fx været individuel uddannelsesvejledning eller

Faktaboks: Beskrivelse af (typisk) forløb

De unge i STAR-projektet har deltaget i forløbet som almindelige højskoleelever på et langt højskolekursus, der typisk har en varighed på omkring 4-5 måneder. I kraft af kostskoleformen modtager eleverne ikke blot undervisning på skolen, men de bor også på skolen – oftest sammen to og to på ét værelse i mindre hus- eller ganggrupper bestående af typisk 8-10 elever. Der afholdes jævnligt husmøder for eleverne i selskab med en kontaktlærer, og hele skolen samles derudover ofte til fællesmøder, hvor der gennemgås, planlægges og debatteres fælles emner.

Hver morgen i hverdage deltager skolens elever typisk i morgensamlinger, hvor der bliver fortalt en historie eller holdt et kortere foredrag om et udvalgt emne – enten af forstanderen, én af skolens lærere eller af en højskoleelev. I løbet af dagen følger eleverne forskellige fag, som de selv har valgt, og modtager undervisning i både hoved- og valgfag, hvilket består af en bred palet af forskellige fag som fx politik, teater, friluftsliv, filosofi, gymnastik, journalistisk eller sund livstil – alt afhængigt af højskolens profil. STAR-elevernes valg af fag kan være foregået i samarbejde mellem sagsbehandler, højskolen og den unge med henblik på, at perspektivet rækker ud over selve højskoleforløbet. Højskolernes karakter- og eksamensfrihed, samt deres alment dannende sigte, skaber et særligt rum for fordybelse og nysgerrighed, som tilgodeser eleverne uanset forudgående skolegang.

Om aftenen vil der typisk være åbne værksteder, sociale aktiviteter arrangeret af enten eleverne eller lærerne, en teaterforestilling eller højskoleaftener med foredrag, hvor også lokalbefolkningen inviteres indenfor. På de fleste højskoler bliver der desuden arrangeret studieture enten for den samlede elevgruppe eller inden for de enkelte hovedfag.

Eleverne har i løbet af ugen desuden typisk forskellige praktiske tjanser bl.a. rengøring af fællesarealer og hjælp i forbindelse med dagens måltider, hvor eleverne og lærerne spiser sammen. Der arbejdes for, at den enkeltes læring finder sted på mange forskellige planer og dermed rækker ud over undervisningslokalerne og den faglige undervisning. Samværet mellem eleverne i de forpligtende fællesskaber, både i og uden for undervisningen, er i den forbindelse et særligt kendetegn for højskolen.

De unge deltagere i projektet har foruden de typiske daglige aktiviteter også haft tilknyttet en mentor. I samtalerne med mentoren, som forløber igennem hele højskoleopholdet, fokuseres der både på elevens sociale, faglige og personlige udvikling. Derudover deltager alle skolens elever i vejledningsaktiviteter, som kan have karakter af at være uddannelses- og erhvervsrelateret eller en mere eksistentiel form for vejledning både individuelt og i grupper.

(Kilde: Folkehøjskolernes Forening i Danmark)

lignende. Der er også forskelligt, om skolerne har valgt at være åbne om tilstedeværelsen af eleverne på særlige vilkår. Nogle har, mens andre har valgt at nedtone det. Uanset hvorledes gruppen af unge har været håndteret, er det et fælles vilkår, at de på skolerne har haft en særlig mentor tilknyttet, der skulle understøtte de unges progression mod uddannelse på ordinære vilkår. I faktaboksen ovenfor er elementer ved et typisk brobygningsforløb beskrevet.

Evalueringens formål

I tilknytning til forsøget med brobygning til uddannelse er der gennemført en evaluering af Center for Ungdomsforskning (CeFU). Målet med evalueringen har været at undersøge de unges udbytte af deltagelsen i forsøget med brobygning på højskoler og frie fagskoler. Udbyttet skal i denne forbindelse primært forstås som, hvorvidt den unges deltagelse i brobygningsforløbet kan siges at have bragt den unge tættere på ordinær uddannelse. Dertil skal det nærmere undersøges, hvilke elementer ved højskolernes og frie fagskoler tilbud, der måtte understøtte de unges udbytte af deltagelsen. Endelig vil evalueringen se på samarbejdet mellem skolerne og kommunerne. Målet er her at undersøge skolernes erfaringer med projektet samt de deltagende kommuners perspektiver på brugen af højskolernes/de frie fagskoler tilbud. Hvilke udfordringer og fordele/ulemper har henholdsvis skolerne og kommunerne oplevet, og kan der ses nogle problemfelter i denne forbindelse? Hensigten er samlet set, at evalueringen dels kan sige noget om, hvad de unge oplever at få ud af opholdet og dels grundlaget for dette udbytte, herunder samarbejdet mellem kommunerne og skolerne.

Datagrundlag og analyser

I forbindelse med evalueringen har CeFU produceret et empirisk materiale, der skal give et indblik i de unges oplevelse af udbytte af deltagelsen i forsøget samt skolernes og kommunernes erfaringer med forsøget. De tre perspektiver stiller forskellige krav til det empiriske materiale, hvilket afspejles i anvendelsen af forskellige tilgange, kvantitative som kvalitative, for at kunne komme omkring de forskellige perspektiver. I de følgende vil vi gennemgå det empiriske materiale ud fra henholdsvis de unges, kommunernes og skolernes perspektiv.

For at belyse de unges perspektiv er der produceret følgende empiriske data:

- Alle de unge, der har gået på en af de deltagende skoler, har haft mulighed for at besvare to **spørgeskemaer**. Indsamlingen er sket via internettet. Det første spørgeskema blev indsamlet i efteråret 2015, mens hovedparten af de unge stadig var på skolerne. Der er modtaget 34 besvarelser af dette spørgeskema, hvilket giver en svarprocent på 52 %. Det

andet spørgeskema er indsamlet i marts/april 2016 og er ganske kort. Det afdækker de unges status på dette tidspunkt samt deres vurdering af deres udbytte af opholdet på skolerne. Der er modtaget få (19) besvarelser af dette spørgeskema, hvorfor det kun bliver anvendt i begrænset omfang. Svarprocenten på slutspørgeskemaet er 29 %.

- **Interviews** – både enkeltinterviews og gruppeinterviews – med elever på skolerne. I alt er 23 unge blevet interviewet. Dette er sket i forbindelse med vores besøg på tre udvalgte skoler. Interviewene er gennemført som semistrukturerede interviews.
- **Observationer** af undervisningen og hverdagen på skolerne indhentet i forbindelse med besøgene på de tre skoler.
- **Registerstatus** på de unges situation. Indhentet via de deltagende kommuner. Der er modtaget oplysninger på 59 unge (ud af 65 mulige). Der er altså indhentet oplysninger på 91 % af de unge i forsøget.

For at belyse skolernes perspektiv er der produceret følgende empiriske data:

- Vi har besøgt tre forskellige skoler. Disse er udvalgt, så de dækker bredt geografisk og med hensyn til forskellige former for samarbejdsrelation til kommunerne. Der er i forbindelse med disse besøg gennemført interviews med vejledere/mentorer og forstandere.
- På baggrund af et internetbaseret spørgeskema med åbne svarmuligheder er skolernes erfaringer indsamlet. 9 højskoler har besvaret dette spørgeskema, og der er modtaget 16 besvarelser. Der er således modtaget flere svar – fra forskellige personer – fra enkelte højskoler, hvilket i alt giver 16 besvarelser.

For at belyse kommunernes perspektiv er der produceret følgende empiriske data:

- Der er gennemført telefoninterviews med repræsentanter fra 4 kommuner.
- Elektronisk spørgeskema rundsendt til alle deltagende kommuner. 7 kommuner har udfyldt dette.

Foruden disse ting trækker evalueringen på eksterne empiriindsamlinger i et mindre omfang. Der er tale om mindre lokale undersøgelser af forsøget med brobygning. Der indgår bl.a. materiale fra Skive kommune (Overgaard 2015) (intern evaluering af forsøget i Skive kommune) og en intern evaluering fra Bornholms højskole (Nissen 2015).

Det samlede datamateriale giver mulighed for at belyse de unges udbytte fra forskellige empiriske platforme – kvalitativt såvel som kvantitativt. Materialet giver os mulighed for at krydsklippe mellem de unges oplevelser af deres udbytte, deres uddannelsesmæssige bevægelsesmønstre m.v. Muligheden for at trække på en flerhed af kilder og de forskelligartede perspektiver, de kaster ned over de unges deltagelse i forsøgene, understøtter evalueringens samlede udsagnskraft.

Evalueringens kvalitative materiale består både af fokusgruppeinterviews og individuelle interviews. De to interviewformer supplerer hinanden og giver mulighed for forskellige indblik i de unges oplevelser af opholdet på skolerne. Der er endvidere tale om et væsentligt antal interviews – også set

i forhold til det samlede antal unge, der har deltaget i forsøget – og dermed et solidt materiale, der rummer en mættethed (Søndergaard 1996) i forhold til de temaer, der kom frem i interviewene.

I det kvantitative materiale står repræsentativiteten stærkest i vores registeranalyse af de unges bevægelsesmønstre, idet der her er indsamlet registreringer på 91 % af de deltagende unge. Tilsvarende har den spørgeskemaundersøgelse, som er indsamlet blandt eleverne i efteråret 2015 en svarprocent på 52 %. Svarprocenten er lav og ikke tilfredsstillende, men i øvrigt sammenfaldende med hvad man ofte ser i andre spørgeskemaundersøgelser af lignende karakter (Hansen et al. 2015). Men undersøgelsen har numerisk få besvarelser, hvilket giver en væsentlig statistisk usikkerhed og rummer en risiko for en bias i forhold til, hvilke unge der har svaret og ikke svaret. Analytisk har vi derfor valgt ikke at drage resultater alene på baggrund af spørgeskemaundersøgelsen, men sætter den løbende i spil i forhold til evalueringens øvrige empiriske datakilder, som gør det muligt for os at belyse de forskellige emner fra forskellige vinkler, perspektiver og metoder (de unges egne oplevelser, deres bevægelsesmønstre, som de registreres, skolernes oplevelse af de unge osv.). Det medfører dog samtidigt, at evt. procentfordelinger – fx i diagrammer og tabeller mv. – skal læses med stor forsigtighed og agtpågivenhed, da der er tale om et lille datagrundlag og deraf følgende usikkerhed i fordelingerne.

Samlet set er det vores vurdering, at det empiriske materiale giver et godt grundlag for at opnå et indblik i, hvad de unge vægter positivt ved forløbene. Vi kan via kombinationen af kvalitative og kvantitative kilder – dvs. et mixed methods design (Webb et al. 1966) – understøtte dette indblik bredt. Fx beskriver det kvalitative materiale, hvorledes der er tale om nogle uddannelses-udmattede unge, som genvinder gejsten af brobygning på højskolerne, hvilket vi tendentielt kan genfinde i forskellige afspejlinger i de unges besvarelser af evalueringens spørgeskema. Det skal dog noteres, at materialet ikke kan påberåbe sig repræsentativitet i forhold til at sige noget generelt om det udbytte, som unge fra jobcentre i almindelighed får af et ophold på en højskole eller fri fagskole, men må omvendt siges at kunne give et godt indblik i, hvad der på spil i de mange analyserede sammenhænge, hvor de deltagende unge oplever at have haft et positivt udbytte af deres deltagelse i det evaluerede forsøg. I den proces er vi også inspireret af den svenske forskers Mats Alvessons tilgang. Han argumenterer for, at man via ”the use of a multitude of methods – sometimes referred to as triangulation – is often to be preferred, not in order to zoom in the truth through different methods, but in order to create a richer picture” (Alvesson 2003:172). For denne evaluering indebærer det, at brugen af forskellige perspektiver og former for data giver grundlag for et rigere indblik i de unges oplevelse af, hvad de får ud af opholdet indenfor de begrænsninger som evalueringens økonomiske ramme giver.

Læsevejledning

Evalueringsens primære fokus er på de unges perspektiv, mens skolernes og kommunernes vurderinger og perspektiver vil være mindre vægtet.

- I **kapitel 2** ser vi bredt på de unges udbytte af brobygningsforløbet på højskolen eller den frie fagskole. For det første foretager vi her en analyse af de unges egne vurderinger af deres udbytte af opholdet, der tager udgangspunkt i de interviews og spørgeskemaer, som de unge har deltaget i. For det andet gennemfører vi en analyse af de unges bevægemønstre, efter de har overstået opholdet, som tager udgangspunkt i kommunernes og UU-centrenes registreringer af, hvorvidt de unge er i uddannelse eller på en form for offentlig ydelse.
- I **kapitel 3** analyseres, hvilke elementer ved opholdet på den frie fagskole eller højskolen, der fremmer eller hæmmer de unges oplevelse af et fagligt og personligt udbytte af opholdet. Vi tager her afsæt i de unges egne beskrivelser og oplevelser af opholdet, som de kommer til udtryk i interviewene.
- I **kapitel 4** ændrer fokus til skolernes og kommunernes erfaringer med forløbene. Der vil bl.a. blive set på rekrutteringen af eleverne, problemstillinger i forhold til at fastholde eleverne på skolerne og de øvrige erfaringer skolerne og kommunerne har gjort sig.

Kapitel 2: Analyse af de unges udbytte af deltagelse i brobygningsforløbene

I dette kapitel vil vi se på de unges udbytte af brobygningsopholdet på højskolen eller den frie fagskole. Det vil vi gøre igennem to forbundne analyser: For det første en analyse af de unges egne vurderinger af deres udbytte af opholdet på højskolen eller den frie fagskole, som tager udgangspunkt i interviews og spørgeskemaundersøgelser med de unge. For det andet en analyse af de unges bevægemønstre, efter de har overstået opholdet på højskolen eller den frie fagskole. Her vil vi med udgangspunkt i kommunernes og UU-centrenes registreringer af, om de unge er i uddannelse eller på en eller anden form for offentlig ydelse se på, hvor de unge befinder sig i forhold til uddannelse og arbejde et stykke tid efter opholdet på skolerne. Samlet set skal analyserne i dette kapitel give et tendentielt indblik i, i hvilket omfang de unge kan sige at være kommet tættere på ordinær uddannelse.

Analyserne i dette kapitel kan med fordel læses sammen med analyserne i næste kapitel. Begge kapitler beskriver de unges oplevelse af deres udbytte af opholdet på højskolerne eller de frie fagskoler, om end der sker en bevægelse fra kapitel 2 til kapitel 3. Hvor nærværende kapitel har fokus på de unges oplevelse af udbyttet i bred forstand, går kapitel 3 i dybden med de indholdet af opholdet, der knytter an til dette udbytte. Det skal bemærkes, at tabeller og fordelinger bygger på et lille datasæt med 32 respondenter, hvilket i høj grad bør tages med i læsningen af tallene, da de bliver behæftet med en stor grad af usikkerhed grundet de få besvarelser. Ydermere er det væsentligt at være opmærksom på, at før og efter vurderingen er foretaget i samme spørgeskema med de begrænsninger det giver. Vi noterer dog i samme forbindelse, at vores tolkninger gennemgående sker med basis i hele evalueringens materiale jf. diskussionen af dette i indledningskapitlet.

De unges selvvalgte udbytte

Som beskrevet i kapitel 1 er undervisningen på højskoler og de frie fagskoler kendetegnet ved ikke kun at fokusere på faglig udvikling. Ofte bliver dette koblet sammen med ønsket om en personlig udvikling, der igen knytter an til begrebet om livsduelighed. Derfor vil vi i denne analyse se bredt på de unges udbytte. Der vil stadig være et naturligt fokus på de unges oplevelser af det specifikke udbytte i forhold til uddannelse. Fx vil der blive set på de unges oplevelse af udviklingen af deres uddannelsesplaner, og om de i større udstrækning føler sig mere motiverede for uddannelse – men

også andre områder vil være i fokus. Hensigten er at beskrive de unges oplevelser af deres udvikling i bred forstand. Det sker med basis i konklusionerne i Görlich et al. (2016) og Görlich & Hansen (2017), hvor det er en central pointe, at for at kunne forstå udviklingen i unges uddannelsesparathed er det væsentligt at fokusere bredt på en række processer, der tilsammen understøtter de unges bevægelse mod uddannelse, snarere end at fokusere på enkeltfaktorer.

Indledningsvis må det konstateres, at hovedparten af de unge i materialet, både i spørgeskema og interviewundersøgelsen, tillægger deres ophold en meget stor og positiv betydning. Et eksempel på dette kommer til udtryk i følgende citat:

Højskolen har fuldstændig ændret mit liv. Før jeg startede var jeg utrolig indelukket og asocial og jeg er blevet så social nu at selv al familie og alle i min omgangskreds lægger mærke til det – og især jeg lægger mærke til det. Jeg er gladere, mere åben og motiveret for at arbejde – og komme videre med uddannelse, arbejde osv. Det er svært helt præcis at sige hvad højskoleopholdet har gjort for mig, men jeg må sige at det reddede mig og gav mig en frisk ny positiv start på livet (Åben besvarelse, spørgeskema).

84 % af de unge i spørgeskemaundersøgelsen angiver tilsvarende, at de er tilfredse med at være elev på højskole eller den frie fagskole. Selv med det forholdsvis lave antal besvarelser og den medfølgende usikkerhed det giver i relation til tolkningen, er det et bemærkelsesværdigt højt tal. Citatet her peger på, hvad der kan være anledning til denne store tilfredshed blandt de unge: Tiden på skolen har ikke alene ændret den unges liv, der er også sket en ændring på andre områder. Som den unge selv tolker det i citatet, har opholdet gjort vedkommende mere motiveret for at komme i såvel arbejde som uddannelse. Det interessante i den forbindelse er, at de unges eget fokus tilsyneladende også i stor udstrækning har været rettet mod uddannelse, og at det gør, at de selv kan blive overrasket over udbyttet af opholdet, og at det måske havde en anden form end forventet:

Det var en stor succes. Jeg fik ikke det ud af det som jeg havde regnet med. Jeg fik noget helt andet og meget mere. 10/10. Ville gøre igen (Åben besvarelse, spørgeskema).

Den unge var måske på forhånd så fokuseret mod at komme i gang med en uddannelse, at vedkommende bliver overrasket, når tiden på højskolen eller den frie fagskole ikke handlede om CV-skrivning – i al fald ikke direkte.

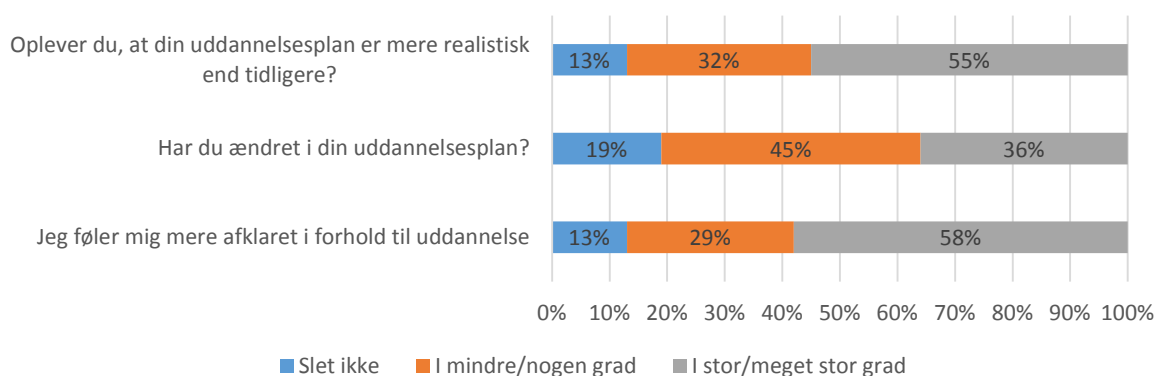
Næste citat tegner det skarpt op. Her peges der på, at det var dannelsesaspektet og det sociale aspekt, der gjorde den store forskel ved tiden på højskolen. Den unge sammenligner forløbet på højskolen med andre tidligere forløb, som han/hun tidligere har været på. Mange af de unge – 59 %

– har tidligere været i andre forløb, som skulle gøre dem klar til uddannelse. Det er alt fra CV-skrivningskurser til aktivering. De har med andre ord ofte et vist sammenligningsgrundlag at vurdere ud fra:

En højskoleophold byder på noget som man ikke finder andre steder. Det sociale aspekt ved højskole er unikt, og det samme gælder dannelsen. Det er noget et hvilket som helst kursus på kommunen ikke ville kunne tilbyde. Jeg har haft så mange gode oplevelser, og det er nogle måneder jeg aldrig vil glemme. Jeg havde ikke selv troet, at det ville gøre så stort indtryk på mig, men nu kan jeg virkelig se hvilket indtryk det har gjort, og det er bestemt noget jeg vil anbefale til alle og enhver. (Åben besvarelse, spørgeskema).

De unge i spørgeskemaundersøgelsen har forskellige uddannelseserfaringer fra tidligere. 85 % har folkeskolens afgangsprøve. 68 % har gået på eller fuldført en ungdomsuddannelse. Ud af de 68 %, har 61 % fuldført ungdomsuddannelse (hvilket svarer til 41 % af alle de unge, der har svaret). Det er ligeledes blandet, hvor længe de unge i snit har været på uddannelseshjælp. 56 % har været på denne mindre end 12 måneder, men hver femte (21 %) har været på denne i 13-18 måneder.

De unges status, mens de stadig befinder sig på skolen, peger på, at de oplever en bred udvikling på mange forskellige områder både i relation til afklaring og i forhold til uddannelse.

Figur 1. De unges oplevelse af at være afklaret i forhold til uddannelse og uddannelsesplan. Nogle svarkategorier er slået sammen, fx i mindre og nogen grad er slået sammen. N=31

87 % af de unge oplever, at de er mere afklarede i forhold til uddannelse, mens de stadig er på højskolen. Dette omfatter de unge, der er i mindre/nogen/stor/meget stor grad oplever dette. Heraf oplever 58 %, at de i høj eller meget høj grad er blevet mere afklarede i forhold til valg af uddannelse. Det er få, 13 %, der ikke oplever, at det er tilfældet på dette tidspunkt. Afklaringen i

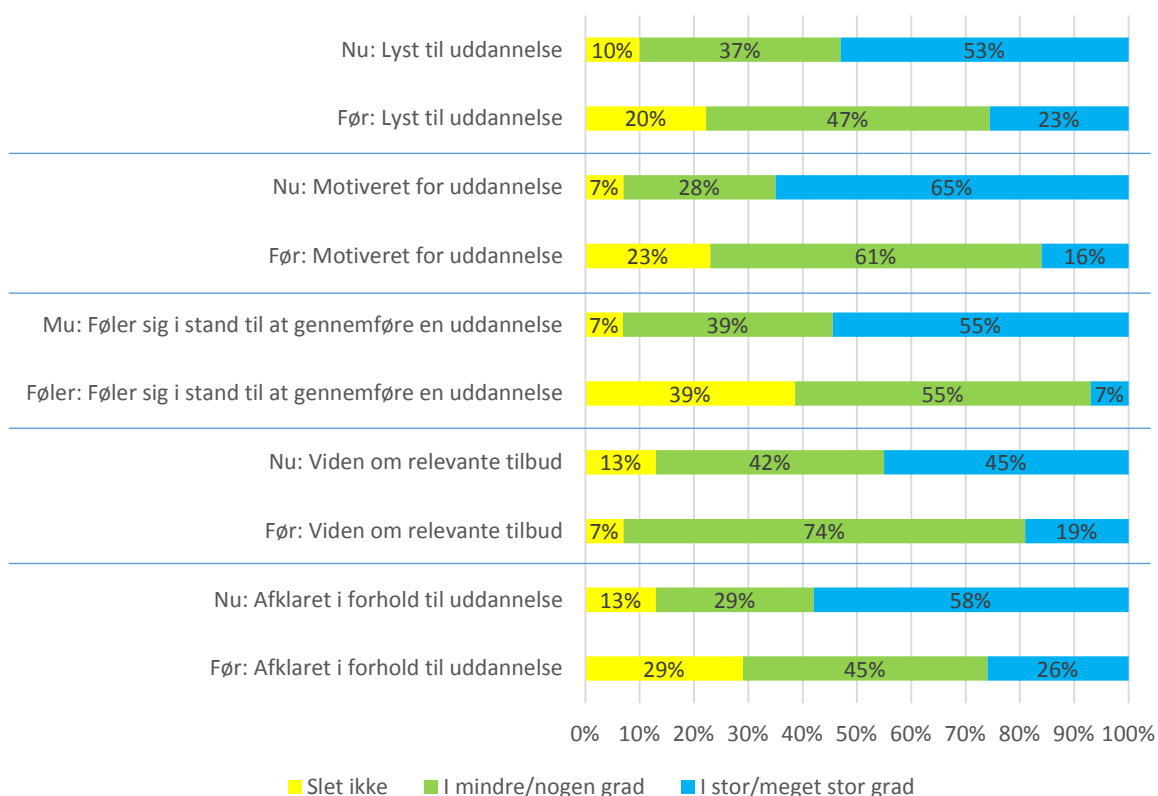
forhold til uddannelse sker både igennem udviklingen af den unges sociale og faglige færdigheder, som det kommer til udtryk i dette citat:

Højskolen har på et langt højere plan gjort mig klar til uddannelse end noget andet sted jeg har været, og har været med til at give mig rigtig mange sociale relationer, hvilket jeg ikke har haft før. På en højskole udvikler man sig dermed både på et fagligt og et socialt plan, og man lærer mere om både sig selv og andre. (Åben besvarelse, spørgeskema)

81 % har også ændret/revideret i deres uddannelsesplan, mens de har været på højskolen eller den frie fagskole. Majoriteten oplever også, at deres uddannelsesplan er blevet mere realistisk, mens de har gået på skolen, hvilket peger på, at der sker en ændring i de unges uddannelsesorientering og – planer, mens de befinder sig på skolerne, og at de selv oplever, at denne revidering af deres uddannelsesplaner gør det mere realistisk for dem at komme i gang med og gennemføre en uddannelse.

Dette positive mønster genspejles også, når man ser på de unges lyst og motivation for uddannelse samt om de føler, at de er i stand til at gennemføre en uddannelse og har den nødvendige viden om relevante uddannelses tilbud:

Højskolen var bedre til at fange min interesse, motivere mig, få mig til at lytte efter, hjælpe på mit humør og lærerigt ikke mindst. (Åben besvarelse, spørgeskema)

Figur 2. De unges vurdering af deres udvikling på højskolen i en række uddannelsesorienterede dimensioner. Nogle svarkategorier er blevet slået sammen. Bemærk at det lave antal besvarelser giver en væsentlig usikkerhed i fordelingerne. N=31

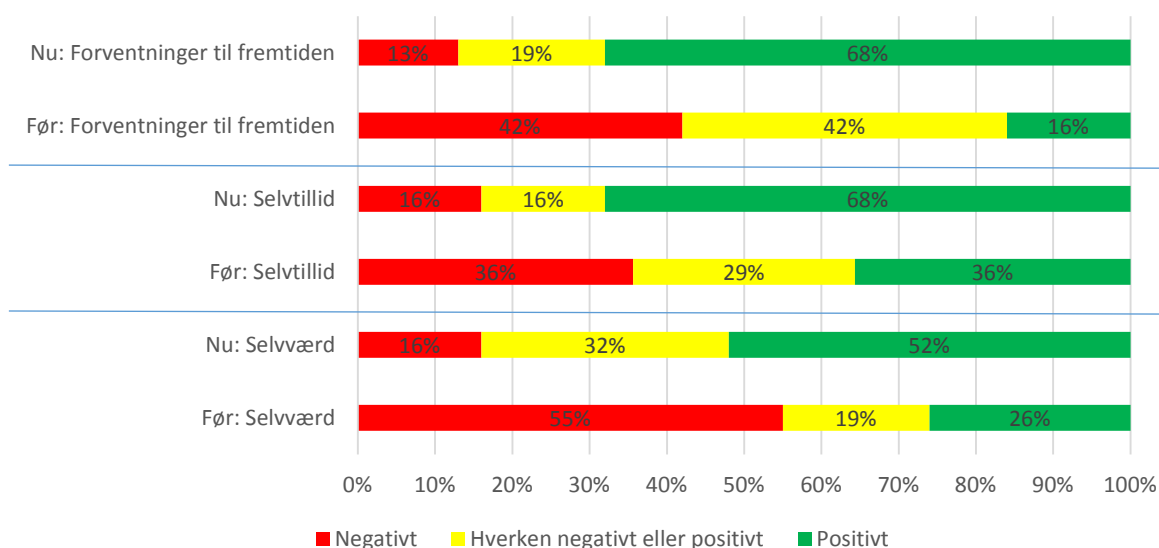
Figur 3 tegner et billede af, at de unge samlet set ser ud til at opleve en positiv udvikling på en række centrale områder, der er væsentlige i forhold til at komme videre i uddannelse. Figuren sammenfatter de unges vurderinger af forskellige dimensioner før tiden på skolerne, og mens de er på skolerne. Der er tale om et selvvrurderet øjebliksbillede, der dog peger på, at der er sket en udvikling mod større lyst og motivation til uddannelse, en større tro på at de kan gennemføre en uddannelse og en afklarethed af, hvilken uddannelse det evt. skal være. Opholdet på skolerne ser således ud til at påvirke de unges forhold til uddannelse på den måde, at de oplever at blive mere motiverede og afklarede:

Højskolen har på et langt højere plan gjort mig klar til uddannelse end noget andet sted jeg har været, og har været med til at give mig rigtig mange sociale relationer, hvilket jeg ikke har haft før. På en højskole udvikler man sig dermed både på et fagligt og et socialt plan, og man lærer mere om både sig selv og andre. (Interview)

De unges oplevelse af udvikling kan også spores på andres livsområder. Ses der fx på deres forventninger til fremtiden, hvilket kan siges at inkludere evt. uddannelsesplaner, øges andelen, der

har positive forventninger til fremtiden fra 16 % til 68 %. Tilsvarende fordobles stort set andelen af unge, der ser positivt på henholdsvis deres selvtillid og selvværd, hvilket er bemærkelsesværdig – den korte tidshorisont [af opholdet på højskolerne] taget i betragtning:

Jeg er meget tilfreds, fordi jeg har fået en hel masse med herfra, ikke bare venskaber, men også en masse personlige ting. Det har på en eller anden måde fået sat lidt perspektiv på mit liv og jeg håber, at den følelse jeg har indeni af, at alting nok skal gå fremover, varer ved. Jeg er blevet mere afklaret og rolig og kan nok bedre tage tingene som de kommer i fremtiden. (Vurdering af opholdet, spørgeskema)

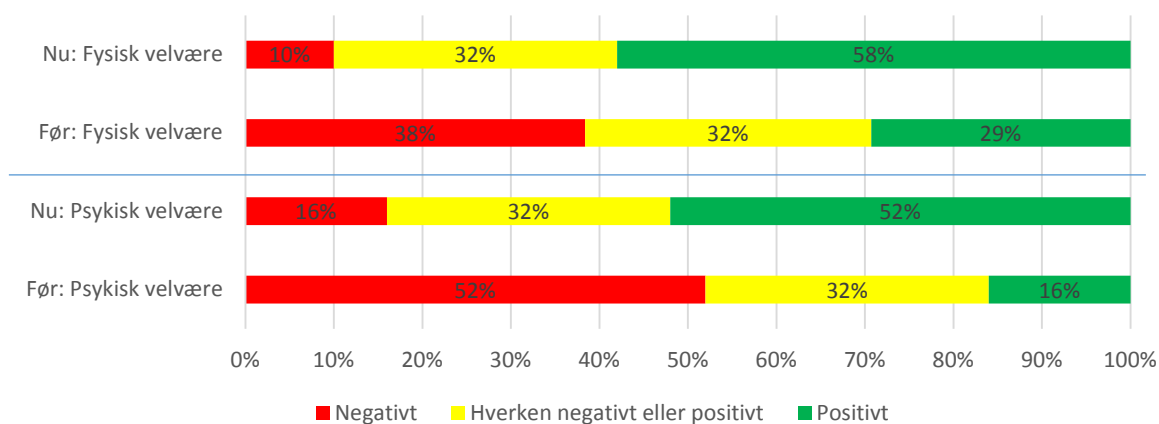

Figur 3. De unges vurdering af deres udvikling mht. selvtillid, selvværd og forventninger til fremtiden. N= 31

Tager vi analyserne et skridt videre og ser på udviklingen i de unges overordnede oplevelse af velvære – psykisk som fysisk – er de, i lighed med de foregående analyser, også stærkt positive i deres oplevelse af udvikling. Fx oplever omtrent hver anden (52 %), at de har det godt psykisk, mens de befinder sig på skolen. Tilsvarende oplevede hver sjette (16 %) det samme før de kom på højskole eller frie fagskole. Opholdet kan rykke markant på nogle af de unge, der måske før har oplevet at være sårbare:

Jeg får ikke angstanfald så ofte som jeg gjorde inden og i starten af opholdet. Derudover er både mit selvværd og min selvtillid blevet meget højere. Jeg har et mere afslappet syn på livet. Livet ser ikke så håbløst ud mere. (Kvinde, elev på højskole)

Figur 4. De unges vurdering af udviklingen i deres psykiske og fysiske velvære. N=31

Görlich et al. (2016) påpeger, at en del af de unge, der befinder sig på kanten af uddannelsessystemet, kæmper med forskellige psykiske sårbarheder, hvilket kan være en barriere for deres vellykkede integration i ordinær uddannelse. De unges besvarelser peger på, at højskolerne og de frie fagskoler også kan medvirke til at rumme denne problemstilling:

Engagerer mig til at komme videre i livet med mindre frygt for fremmede og/eller nye mennesker og førnævnte menneskers hensigter ift. mig. Lært mig at være mig selv på godt og skidt. (Mand, elev på højskole)

De foregående analyser peger på, at mange af de unge i forsøget, selv vurderer, at de har haft et godt udbytte af deltagelsen. Det gælder både i forhold til at opleve at være mere klar til uddannelse, have en velfungerende uddannelsesplan og have et større psykisk og fysisk velvære. Analyserne tegner i bred forstand et gennemgående positivt billede af forsøget med brobygning set fra de unges eget perspektiv og i relation til deres vurdering af eget udbytte.

De unges bevægemønstre efter deltagelsen i forsøget

I det foregående afsnit så vi på de unges oplevede udbytte af deltagelsen i forsøget med brobygning. I dette afsnit vil vi se på de unges udbytte fra en anden vinkel. Vi vil se på de unges bevægemønstre, efter de har afsluttet deltagelsen i forsøget, med særligt fokus på, om de begynder i uddannelse eller er på offentlig forsørgelse. Bevægemønstrene kan ikke direkte henføres til deres deltagelse i forløbet, fordi vi ikke har haft mulighed for at gennemføre en reel effektanalyse af de unges udbytte indenfor rammerne af denne evaluering. Men bevægemønstrene giver et billede af, hvilken livssituation de unges deltagelse i brobygningsforløbet danner afsæt for.

Der er tale om et øjebliksbillede med de begrænsninger, det giver, når man ser på et dynamisk felt, som der er tale om i denne forbindelse: Unge venter på, at en uddannelse starter op, de dropper ud, skifter uddannelse, flytter til en anden kommune osv. I dette tilfælde kender vi de unges status før de begyndte på skolen – de modtog uddannelseshjælp og var derfor hverken i arbejde eller i uddannelse. Slutstatussen har vi indhentet ved at kontakte de deltagende kommuner og bedt om en status på de unge, som den fremgår af deres seneste registreringer.

Da der er tale om et øjebliksbillede per marts/april 2016, har vi skelnet mellem dem, der fortsat er på uddannelseshjælp og dem, der er på uddannelseshjælp, men som afventer opstart af en uddannelse. Ligeledes har vi kategoriseret de unge, der fortsat går på højskolen, HF enkeltfag m.v. som værende i uddannelse også. Det skal også noteres, at vi har slået gruppen af unge sammen upåagt af, at de måske har gået på henholdsvis forårs- eller efterårsholdet på efterskolerne (dvs. tallene er indhentet henholdsvis 3 og 9 måneder efter afsluttet ophold). Det er således et øjebliksbillede af et komplekst felt, hvor vi indirekte forsøger at aftegne de unges veje efter højskolen med et enkelt nedslag med de begrænsninger, som det giver.

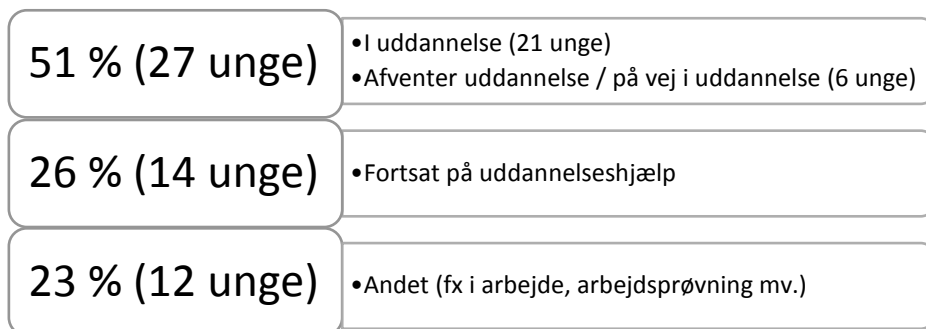
Den nedenstående tabel 1 oplister kommunernes registreringer af unge, der har været på en højskole eller fri fagskole, som en del af forsøget.

	Slive	Horsens	Gentofte	Slagelse	Kalundborg	Bornholm	Holbæk	Odsherred	Aarhus	I alt
Kommune										
Samlet antal fra kommune	10	6	12	11	3	8	2	2	5	59
Fortsat på uddannelseshjælp	1		7	2	1	2	1			14
I uddannelse	6	3	3	3	1	2	1	1	1	21
I arbejde				1						1
Starter uddannelse (afventer opstart)	1			4				1		6
Stadig på højskole - nyt forløb uden hjælp						3				3
Praktik/ressourceforløb eller lignende	2	1	1	1					1	6
Fraflyttet, status kendes ikke		1	1		1	1			2	6
Ikke uddannelsesparathed (misbrug mv.)		1							1	2

Tabel 1: Opgørelse over status for de unge på forsøget efter endt ophold på højskole eller fri fagskole.

Tabellen kan forenkles en del, som det fremgår af figur 5 nedenfor, hvor de unges status opgøres i relation til, om de enten er i uddannelse/afventer uddannelsesopstart, er fortsat på uddannelseshjælp eller laver andre ting ('andet'). De unge, der er angivet som fraflyttet kommunen, er ikke medregnet i denne figur, da vi ikke kender deres aktuelle status.

Kommunernes registreringer peger på, at majoriteten af de unge kan betegnes som værende enten i ordinær uddannelse³ eller godt på vej i ordinær uddannelse. Omkring halvdelen af de unge er således på undersøgelsestidspunktet enten i uddannelse eller afventer opstart af uddannelse. Tilbage er lidt over en fjerdedel, som fortsat er på uddannelseshjælp og ikke er kommet videre i forhold til uddannelse.

Figur 5. Opgørelse over status for de unge, der har deltaget i forsøget efter endt ophold på højskole eller fri fagskole slået sammen i 3 kategorier. Det skal bemærkes, at andele er beregnet ud fra de 53 unge, hvor der er oplysninger fra kommunerne (de sidste 6 er fraflyttet kommunen, og vi kender derfor ikke deres status)

Dette er en positiv bevægelse, som falder i tråd med de mønstre, vi så i den første halvdel af kapitlet, hvor de unge giver udtryk for at opleve et positivt udbytte af deltagelse i forsøget. Et udbytte, der for nogle af de unges vedkommende formentlig danner afsæt for en bevægelse ind i ordinær uddannelse.

Afrunding

I dette kapitel har vi gennemført to analyser, der på den ene side peger på, at de unge oplever et positivt udbytte af deltagelsen i forsøget med brobygning, og på den anden side viser, at en del af de unge bevæger sig tættere på ordinær uddannelse efter deltagelsen. Det kommer til udtryk i

³ Hvis de unge, der går på højskole eller en frie fagskole på almindelige vilkår regnes med i andelen, der er i uddannelse, er andelen 57 %.

interviewene med de unge, i deres besvarelser af spørgeskemaet samt hhv. en analyse af deres bevægelsesmønstre i tiden efter afsluttet ophold på højskolen eller den frie fagskole.

Analyserne i kapitlet peger endvidere på, at de unge selv oplever en væsentlig udvikling, når man ser på deres afklaring i forhold til og motivation for uddannelse. Det gælder i særdeleshed i relation til at komme videre med evt. uddannelsesplaner, men også på en række tilstødende livsområder. Det ses også i forhold til den unges selvtillid, selvværd og tro på fremtiden. De unge oplever med andre ord, at der sker en udvikling med dem under deres ophold på skolerne. En udvikling, der er bredere end blot den rene afklaring i forhold til videre uddannelse, men som samtidigt kan være med til at understøtte denne, idet den unge får et stærkere fundament at stå på (jf. Görlich et al. 2016; Görlich & Hansen 2017).

På et overordnet niveau tegner dette altså et positivt billede af forsøget med brobygning på højskole og frie fagskoler. For at belyse hvad der indholdsmæssigt har haft en betydning for dette, vil vi i næste afsnit gå i dybden med de unges egne oplevelse af deres udbytte af deltagelsen i projektet. Interessen vil bl.a. være rettet imod at lokalisere nogle af de elementer, der måske bidrager til de unges udbytte af deltagelsen, samt hvad der er særligt for højskolernes og de frie fagskolers tilbud, når man sammenligner med andre tilbud, der er til rådighed på feltet.

Kapitel 3: De unges oplevelse af brobygningsforsøget

I dette kapitel vil vi se nærmere på de unges oplevelse af deltagelsen i brobygningsforsøget. I kapitel 2 blev det klart, at de unge oplever et positivt udbytte på en række forskellige områder, og at en stor del af dem efterfølgende bevæger sig ind i ordinær uddannelse. Resultaterne i dette kapitel peger samlet set i samme retning. Det, de unge selv fremhæver som særdeles værdifuldt for deres faglige progression, er højskolens særlige pædagogik: ingen karakterer, fællesskabet, fokus på at lære, og lærernes særlige måde at være lærere på – med fokus på den hele elev og på at udvikle elevernes nysgerrig, mod og udforskningskompetencer. Evalueringen peger således på, at de unge oplever, at skolerne har formået at give dem – der er fagligt udsatte og kæmper med motivation for læring og dårlige skoleerfaringer – fornyet lyst til faglig læring, motivation for faglig progression og fremtidsro. De unge har indgået i skolens ordinære fag, som gennemgående kan have forskellige karakter efter den aktuelle højskole og frie fagskole. Fælles er dog den gennemgående fokusering på alment dannelse. Faglig progression skal derfor forstås bredt. Der kan være tale om faglig progression i et specifikt fag – fx idræt eller billedkunst – men også oplevelsen af at beherske et nyt område, og dermed bliver motiveret for faglig udvikling på andre og mere traditionelle faglige områder (Pless et al 2015).

I det følgende vil vi gå i dybden med grundlaget for de unges oplevelse af udbytte. Der vil være et særligt fokus på de områder, hvor skolerne adskiller sig fra andre tilbud rettet mod unge uddannelseshjælpsmodtagere.

Tidligere uddannelsesforløb

Indledningsvist tegnes en profil af de unge i forhold til, hvilke uddannelses- og læringserfaringer, de kommer til skoleopholdet med. Disse *deltagerforudsætninger* er væsentlige at fremhæve, fordi det har betydning for, hvordan de unge møder uddannelsesinstitutionen, og hvilke erfaringer der er at bygge på i dette møde.

De unges oplevelser og erfaringer med uddannelse og læringsforløb inden skoleopholdet har nogle fællestræk, som det er værd at hæfte sig ved. Stort set alle de unge italesætter vigtigheden af at få en uddannelse og være i job. De unge er helt klar over, at de er 'afsporede', når de ikke er (eller er på vej) i uddannelse eller job. I forhold til de unges tidligere bestræbelser på at bringe sig selv nærmere

uddannelse eller job, er det dog gennemgående, at de oplever sig som kastebolde for mere eller mindre (hovedsageligt mindre) værdifulde aktiveringstilbud:

Alle skal i uddannelse, alle skal have et job og det er lige meget hvad og hvordan. Og lige så snart du ikke er i uddannelse, så hænger de jo over dig med det samme. Og så kaster de dig rundt i alt muligt mærkeligt, indtil du finder ud af hvad du skal (...). Jeg har ikke brug for, at du fortæller mig, at jeg skal i uddannelse for det ved jeg udmærket godt, I siger det hver gang. Men jeg bliver jo ved med at vende tilbage, så må det være fordi der er et problem, så må I hjælpe mig på en anden måde. Det er bare det generelt jeg oplever og hører fra alle, og det er at lige så snart du er ude af uddannelsessystemet, så punker de dig, lige så snart du er færdige med folkeskolen.
(Kvinde, elev på højskole)

Det er et gennemgående træk, at de unge i materialet ikke oplever, at de hidtidige tilbud i nævneværdig grad har gjort dem uddannelsesparate eller bragt dem fremad i deres faglige udvikling eller afklaring mod uddannelse. En enkelt omtaler ligefrem disse forskellige aktiveringstilbud som 'dødens pølse':

Jeg har været på noget som hedder (anonymiseret aktiveringstilbud, red). Og det er dødens pølse, sådan set. (...) Det er et sted man kommer hen når man ikke er på andre former for aktivering. Det er en fabrik der ligger under en anden fabrik, hvor du kommer ind og så sætter du klistermærker på nogle pakker eller du sætter plastikskovle sammen eller et eller andet i den stil. Det er virkelig sådan noget, du møder op i 4-5-6 timer, laver det samme igen og igen og igen. (Mand, elev på højskole)

Metaforen 'kastebold' går igen i de unges fortællinger om den styring (eller mangel på samme), de selv udøver i forbindelse med deres uddannelsesbestræbelser, hvor de ofte har prøvet kræfter med og afbrudt en række forskellige uddannelser. Men uanset om de unge beskriver de kommunale aktiveringstilbud eller de forskellige uddannelser, de har prøvet kræfter med, er det et gennemgående træk, at de unge signalerer oplevelsen af en vis tilfældighed og afmagt i forhold til deres egen uddannelsessituation og ikke mindst, at de *ikke kan se en meningsfuld vej frem*. At kunne se en meningsfuld vej frem er netop et centralt element i forhold til at bringe unge på kanten videre i uddannelse (Görlich et al. 2016).

Et andet markant træk hos en del af de unge i forløbet er, at de kæmper med depressioner og andre psykologiske problemer, som gør det svært at opnå et læringsudbytte og honorere de krav, de møder i uddannelsessystemet:

Men det er som sagt fordi jeg har rigtig svært ved at vi sidder 30 mennesker i et lokale, der er én lærer, det er meget kaotisk i mit hoved. Jeg føler ikke selv jeg kan få den hjælp jeg har behov for. Og jeg har rigtig svært ved at træde frem og sige, jeg har brug for hjælp. Fordi jeg føler der er det der pres på mig når jeg sidder i det lokale. Så for mig har det været uoverskueligt, så har jeg siddet og tænkt, ok hvad fuck skal jeg egentlig bruge det til? (Kvinde, elev på højskole)

På den måde deler gruppen mange fællestræk med de beskrivelser, som Görlich et al. (2016) kommer med, af de unge, der har svært ved at komme i gang med en uddannelse. Også her fremhæves netop forskellige psykiske problemstillinger som udfordringer, mange af de unge uden uddannelse og arbejde kæmper med. Perspektiver, som går igen i vores materiale. Her er det også værd at hæfte sig ved, at en del af de unge italesætter de formelle krav og det enorme pres, de oplever fra samfundets og skolens/uddannelsesinstitutionernes side om at få en uddannelse, få gode karakterer og leve op til forestillede idealer om perfektion som værende årsagen til udvikling af fx depression:

Jeg har gået på STX og HHX og HF og HG og HF Enkeltfag og Pædagogseminariet og SOSU. De første uddannelser jeg stoppede på, det var fordi jeg fik depressioner over alt det pres jeg havde på mig selv. Jeg troede det var vinterdepressioner. Men så da jeg startede på SOSU her i februar, så fik jeg en depression igen, og så tænkte jeg det kan jo ikke være en vinterdepression, for nu er det forår. Så det må være en jeger-lige-startet-i-skole depression. Og så var der nødt til at være en anden grund, og der var så alt det der.. perfektionisme. (Kvinde, elev på højskole)

Citatet her er markant på flere måder. Dels tegner det et billede af, at en stor del af de unge på dette projekt har haft vanskeligt ved psykisk at klare de læringstilbud, de møder i det ordinære uddannelsessystem og har svært ved at forbinde det med nogle meningsfulde perspektiver. Men det er også markant, at årsagen til de unges individuelle uddannelsesproblemer placeres i de samfundsmæssige krav og vilkår, der præger ungdomslivet i dag. I ungdomsforskningen har det ofte været beskrevet, hvordan de unge i individualiseringens navn internaliserer de samfundsmæssige krav og tager ansvaret på sig selv – både for succeser og fiaskoer (Illeris et al. 2009). Men i citatet er der antydningen af, at den unge også retter anklagen den anden vej og giver det samfundsmæssige uddannelsespres skylden for de psykiske problemer, hun som individ må bære. Som også det indledende citat beskriver: *så hænger de jo over dig med det samme.*

Indledningsvis tegnes altså en profil af en gruppe unge, der har tvivlsomme erfaringer med hidtidige uddannelsesforsøg og oplever de fleste kommunale aktiveringstilbud som mere eller mindre perspektivløse. De vil rigtig gerne i uddannelse og ønsker at *finde vejen*, men kæmper med

forskellige individuelle udfordringer og diagnoser, der gør det vanskeligt for dem at honorere kravene i – og få udbytte af – de uddannelsesmæssige rammer og vilkår, de møder i ungdomsuddannelserne. Som den første tilnærmelse til at belyse, hvad der har rykket for denne gruppe unge, skal vi kigge nærmere på det læringsrum, de unge møder på højskolen og den frie fagskole.

Et trygt læringsmiljø

Læringsmiljø er en kompleks størrelse, som kan omfatte både uformelle læringsrum i dagligdags sammenhænge og mere formelle læringsrum på en uddannelsesinstitution. Som en overordnet afgrænsning kan man sige, at læringsmiljøet på en uddannelsesinstitution udgøres af de rammer, som elevens læring foregår i. Denne afgrænsning er dog ret åben. Rammerne kan vedrøre mange forskellige forhold, og et læringsmiljø skabes, vedligeholdes og udvikles i samspil mellem mange aspekter i en kompleks sammenhæng. Læringsmiljøet understreger således både det sociale og samfundsmæssige perspektiv på læring, der understreger det forhold *”at læring altid er indlejret i en social og samfundsmæssig sammenhæng, der giver impulser til og sætter rammerne for, hvad der kan læres og hvordan* (Illeris 2006: 32). Dette tydeliggør en væsentlig dimension i al læring, der handler om, at læring er spændt ud i et samspil mellem individ og omverden – *læringens samspilsdimension*. Omverdenen har en dobbelt karakter, som både handler om de umiddelbare situationer, den konkrete læring udspiller sig i og de mere generelle samfundsmæssige forhold, der også præger de konkrete situationer og ligger rundt om læringssituationerne i bredere forstand (Illeris 2006). Ovenfor har vi berørt nogle af de mere generelle samfundsmæssige forhold, der spiller sammen med de unges læring samt nogle af de læringsmiljøer, de unge tidligere har mødt, som i de unges perspektiv ikke har formået at *samspile med* deres motivationer, være afklarende eller bidraget til faglig progression. Udgangspunktet for dette forsøg med brobygning på højskole eller fri fagskole sigter da også specifikt mod at afprøve, om disse skoletypers særlige læringsrum kan tilbyde sammenhænge, der giver plads til at de unge bliver *motiverede for, opkvalificerede til, og afklarede til* at finde plads i det ordinære uddannelsessystem.

Det *særlige* ved disse skolers læringsrum henviser i denne sammenhæng til tre karakteristika ved højskolerne og de frie fagskoler: kostskoleprincippet, læringsmiljøet og fællesskabet:

- **Kostskoleformen:** Det *særlige* ved højskolerne og de frie fagskoler i feltet af tilbud til unge på kanten af uddannelsessystemet handler for det første om, at skolerne er kostskoler. Det betyder, at skolernes læringsmiljø er karakteriseret ved at eleverne bor, spiser, har samvær, går til undervisning og opholder sig 24/7 på skolen gennem en periode af deres liv. I dette tilfælde typisk 12 uger.
- **Læringsmiljøet:** Et andet særligt træk ved højskolerne og de frie fagskoler er det pædagogiske læringsmiljø. Her trækker skolerne på begreber som *livsoplysning, folkelig*

oplysning, fælleskab, personlig udvikling, frihed, engagement, demokratisk dannelse etc. (Kolby Rahbek & Møller 2015: 18ff). Disse begreber synliggør skoleformens forsøg på at knytte personlig udvikling, engagement, [demokratisk] dannelse og faglig progression sammen. Skolerne er i øvrigt karakteriseret ved ikke at anvende karaktergivning og tests.

- **Fællesskabet:** Et tredje træk ved højskolerne og de frie fagskoler er det sociale liv på skolerne. På den ene side er der, som skitseret, et fokus på den enkeltes dannelse og personlige identitetsudvikling, faglige nysgerrighed og engagement. På den anden side prioriteres det sociale liv på skolerne, og det ses som essentielt i forhold til opnåelsen af de førnævnte mål.

Helt overordnet bryder dette med en skarp adskillelse mellem formelle og uformelle læringsrum, der blandes sammen på skolerne og etablerer nogle læringsmiljøer, der kan skabe nogle intense og intensive læringsforløb for de unge.

Som beskrevet ovenfor har en stor del af de unge i projektet en del *støj på linjen*, når det kommer til skolen. De er udfordret af personlige problemer, har haft udfordringer med at finde sig til rette i formelle læringsrum og med at finde deres uddannelsesvej. Denne støj er en af de udfordringer, der forhindrer de unges faglige progressionsmuligheder. I relation til dette, er det et markant træk på tværs af interviewene, at de unge på skolerne omtaler det læringsmiljø, de møder, som *noget helt andet* end de tidligere har mødt, og dette *helt andet læringsmiljø*, der omtales som trygt og fagligt inspirerede, tilskrives årsagen til et kæmpe fagligt ryk, som et par af de unge her beskriver det:

Først og fremmest har jeg allerede udviklet mig helt vildt på en måned og det kan min familie og min naboer mærke på mig, og jeg er blevet meget gladere. Og jeg har virkelig udfordret mig selv og de vanskeligheder, jeg har haft med det sociale. Det er ligesom det her sted har gjort det nemmere på en måde. Hele miljøet er bare rigtig behageligt og folk er så søde, så man får bare lyst til at presse sig selv til, nu går jeg op og præsenterer mig selv. Jeg føler mig rigtig godt tilpas herude og nu har jeg bare ændret mig fra, jeg plejede aldrig at gå op og snakke med nogen, til, at nu går jeg hen og snakker med alle. Og det har jeg aldrig prøvet i hele mit liv, at jeg har haft det så godt. (Kvinde, elev på højskole).

I: "Du sagde at du før havde været deprimeret, hvad gør det så ved dig, at du går rundt og er glad hele tiden?"

Elev: Ja, det er ret underligt. Man kan stå og have haft en rigtig god dag, og man har lavet et vildt fedt produkt i værkstedet og så kommer man tilbage og er så glad. Og man aner ikke hvilket ben man skal stå på, for den følelse har jeg ikke haft i lang tid. Det er den der varme fornemmelse i maven, lidt som sommerfugle, men på

en anden måde, at føle sig glad, nærmest lykkelig. Så ved man ikke lige hvad man skal gøre af sig selv, når man ikke har følt det i lang tid. Og det er lidt overvældende, og man tænker, det er da meget fedt. Og det gør også at man har lyst til at stå op næste morgen og prøve at give den en skalle og prøve en gang til. Det gør ret meget, at man har lyst til at stå op om morgenen. (Kvinde, elev på højskole)

Lignende udtalelser kan genfindes hos mange af de unge og beskriver en stor omvæltning, en faglig omvæltning, en fornyet lyst til læring, en lyst til at presse sig selv og en personlig markant forbedret tilstand – nærmest lykkelig, som resultat af skoleopholdet som kvinden udtaler det. Eller som *en ny start*, som den unge herunder fortæller:

I: *Hvad er det som der gør her ved højskolen, at du føler at det kan være en ny start?*
Elev: *Nok fordi jeg lærer nogle ting, som jeg ikke rigtigt ville have lært førhen. Det er ikke det samme som du skal sidde og læse i en bog, vi kører rigtig meget det der learning by doing og det kan jeg virkelig godt lide, fordi jeg ikke er den store boghøj, så det der siger mig rigtig meget i hvert fald.* (Mand, elev på højskole)

Det er bemærkelsesværdige udtalelser fra unge, der har bokset med at finde fodfæste i uddannelsessystemet og for manges vedkommende beskriver, at de har haft erfaringer med, hvad de oplever som perspektivløse aktiveringstilbud. Det peger på, at skolernes trygge og karakterfrie læringsmiljø med fokus på faglig nysgerrighed og dannelse, i hvert fald i de unges optik, betyder alverden for deres selvoplevede faglige progression og (genfundne) lyst til læring. Det peger også på et andet forhold, der har at gøre med, at for de unge går denne nyvundne faglige gejst hånd i hånd med en personlig udvikling og tro på fremtiden. Dette er værd at bemærke og kan givetvis langt hen ad vejen tilskrives det særlige kostskole-læringsmiljø på skolerne, hvor formelle og uformelle læringsituationer blander sig sammen. Dette forhold – kostskoleprincippet – udgør et særligt tema i interviewene med de unge, der forbindes med positive erfaringer. Men det er også forbundet med nogle udfordringer for de unge, der så at sige, tegner grænserne for, hvad dette særlige kostskole-læringsmiljø kan i samspil med den type af unge, der er involveret i brobygningsprojektet. Det kommer vi ind på i det følgende.

Som en familie

Det er et gennemgående træk i datamaterialet at metaforer omkring *familie* og *hjem* går igen i hos mange af de unge. Det kobler sig til den tryghed, som de oplever på skolerne og at de bor, sover og spiser på skolerne og tilbringer mange timer sammen hver dag. Alle træk der kendetegner nogle af de stabile og vedvarende sociale relationer, man også finder i forestillingen om en familie.

Det er ikke det samme, som du starter på gymnasiet og du ved at du skal være sammen med dem i tre år. Der er du lidt reserveret i starten for at finde din ordentlige plads i klassen fx, men her har alle ligesom bare sprunget det trin over og bare gået i gang med at være sig selv og så er det bare blevet accepteret. Ja, det er nok en ny familie præcis. (Mand, elev på højskole)

Det vedvarende aspekt og den måde miljøet beskrives som inkluderende fra starten af de unges ophold er nogle af de centrale forhold, der bidrager til oplevelse af tryghed. Dette særlige læringsmiljø på skolerne bidrager til, at der hos de unge kan etableres sig en fornyet *uddannelsestillid* (Görlich & Katznelson 2015), der gør det muligt for de unge at fokusere på deres faglige og personlige udvikling: ”*Rammen her er bare ret god for at kunne få selvværd og selvtillid og kunne rejse sig op, hvis man føler man ligger ned*” (Kvinde, elev på højskole)

Netop det familiære og den *totaloplevelse* det er at starte på og opholde sig på skolerne, som omtales i væsentlige positive toner hos de unge, er samme forhold, der giver anledning til visse forbehold og reservationer i forhold til udbyttet af opholdet. Det handler om, at det sociale og fællesskabet på skolerne, for nogle af de unge kan gå hen og blive *for* forpligtende. De har brug for at kunne trække sig fra fællesskabet og trække grænser for deres deltagelse i det sociale liv, som citatet herunder illustrerer:

I: Hvordan er det at være her på skolen 24 timer i døgnet?

Elev: Det er hårdt. Det ER faktisk hårdt. I starten synes jeg det var ekstremt hårdt, fordi det er så mange forskellige indtryk og så mange forskellige personligheder, der bare bliver kastet ind og nu skal I bo her. Og for mig, som har en lille smule angst for alt for mange mennesker, så er det en meget stor udfordring. Så jeg må ærligt indrømme, at det der med weekenderne, jeg har da været her nogen fredage og så taget hjem lørdag. Men weekenderne er lidt et tryghedsbehov for mig, fordi jeg godt kan bruge den der out break der. Men det synes jeg heller ikke er noget forkert i. Jeg har lært at lytte til mig selv, og det er det vigtigste. (Kvinde, elev på højskole)

Skolernes fællesskab 24/7, så at sige, kan altså for nogle af de unge på brobygningsforløbene blive for meget, og det kan være svært for dem at trække sig og trække deres grænse for deltagelse. De fleste har brug for at trække sig fra fællesskabet på forskellig vis. Et andet tilknyttet aspekt handler om, at de unge på brobygningsprojektet er en anden gruppe unge, end dem der normalt tager et højskoleophold eller et ophold på en fri fagskole. De er visiteret til opholdet fra kommunens side og udgør således en særlig ’gruppe i gruppen’. I mange af interviewene går den figur igen, at de unge på brobygningsforløbet søger hinanden – nærmest bliver draget til hinanden på skolerne:

Det er jo ikke nogen hemmelighed, at jeg kommer jo via kommunen, det er jo derfor vi sidder og har det her. Og det sjove er, at jeg har lagt mærke til, at dem jeg snakker mest med, er faktisk de andre fra det her forløb her. Men jeg tror bare, at vi er ikke selv kommet her til på egen hånd. Vi er blevet plantet her for lige som at få noget fællesskab på en eller anden måde. Men jeg tror også lynhurtigt vi fandt hinanden på baggrund af vores fortid, uden at vi har sagt noget. Man kan hurtigt spotte de folk, det kan man. (Kvinde, elev på højskole)

Som beskrevet indledningsvis er det forskelligt, hvordan skolerne har håndteret dette, men at det er et dilemma, både for de unge og for skolerne i form af at fastholde på styrken ved *gruppen i gruppen*, men også at åbne gruppen op mod resten af de unge på skolen:

Uden at sætte ord på det, så har vi jo hver vores fortid. Og jeg tror bare at vi bevidst har vidst i vores bagehoved, at de har nogenlunde samme historie som mig, det kan godt være den er helt anderledes, men det er samme præmis. Så vi kan støtte hinanden her, uden at vi behøver lade resten af skolen vide det. (Kvinde, elev på højskole)

Ovenstående peger altså på to forhold, som det er værd at hæfte sig ved i forhold til anvendelsen af sådanne brobygningsforløb på en højskole eller fri fagskole. For det første kræver det en bevidst og ansvarlig opmærksomhed fra skolernes side på de sociale in- og eksklusionsmekanismer, der er forbundet med fællesskaberne på skolerne. For det andet betyder dette, at et sådan brobygningsforløb ikke egner sig til unge, der har store personlige, psykologiske eller andre problemer. Det kræver en vis parathed og robusthed hos de unge, for at kunne udnytte de unikke faglige og personlige læringstilbud, skolerne kan stille til rådighed.

Overordnet fremhæves det dog af deltagerne, at skolerne tilbyder en læringskultur, der adskiller sig fra de hidtidige læringsforløb, både på formel uddannelse eller i aktiveringstilbud. Det som fremhæves af deltagerne som særdeles værdifuldt, er, at højskolen med dens særlige pædagogik: Ingen karakterer, fokus på at lære, og med lærernes særlige måde at være lære på – med fokus på den hele elev og på at udvikle elevernes nysgerrig, mod og udforskningskompetencer er afgørende for at deltagerne (gen)finder deres lyst, læring og deres motivation for uddannelse og deres tro på fremtiden og tillid til egne uddannelsesevner.

Åbne og karakterfri læringsrum rykker fagligt

Indledningsvist blev det beskrevet, hvordan højskolerne og de frie fagskoler tilbyder et særligt og andet indhold end det formelle uddannelsessystem. Som det fremgår af analyserne af interviewene

med de unge på projektet nedenfor, har disse særlige elementer – specielt fritagelsen fra karakterer og tests – afgørende betydning for de unges store faglige udbytte og deres genfundne læringslyst. Når vi i overskriften understreger 'åbne' læringsrum henviser vi således dels til det karakterfri samt de almene kompetencer og dannelse, der udgør målet på skolerne, og dels til at læreprocesserne tager udgangspunkt i elevernes nysgerrighed, kreativitet og engagement, og dermed ikke på forhånd er gearret til at skulle producere et bestemt resultat. Men én ting er, at det er skoleformens formål – en anden er, at det også er det udbytte, de unge oplever at få ud af at være på skolerne, som citatet herunder peger på:

Du lærer generelt lige meget [i tidligere uddannelsesforløb og på højskole, red.] vil jeg sige. Om jeg havde gymnasiet eller billedkunst her. Men jeg vil sige, her er det mere glæden ved at lære. Du bliver ikke holdt, spændt fast og så bliver det bare proppet ned i halsen på dig, det er det overhovedet ikke. Det er meget sådan, vi har det her emne, hvad kunne du tænke dig inden for det her emne? Vil du male et maleri? Vil du tegne en tegning? Vi arbejder med parafrazer i billedkunst og du kan gøre lige hvad du har lyst til. Du kan udfolde dig kreativt på din måde inden for et emne. I billedkunst der har jeg oplevet meget i folkeskolen, så er det det her du gør og det er det du gør, og det er sådan og sådan. Og du lærer ikke noget, jeg synes du lærer meget mere her, fordi du vil lære det. Du lærer i dit tempo. I stedet for det med, at i dag laver vi det og det skal være færdigt nu. I stedet for lige at tage den i sit eget tempo, hvor du faktisk når meget mere. Hvor du ikke skal sidde og stresse over det. Jeg har lært meget mere her, end jeg nogen sinde har lært andre steder. Helt klart. (Kvinde, elev på højskole)

Der er flere generelle ting at hæfte sig ved i citatet. For det første handler det om mestring og en udvikling af en faglighed – at lære noget fagligt. Og her er det værd at bemærke at den unge oplever, at hun har lært mere på skolen end noget andet sted, hun har været. For det andet understreges, at måden at tilrettelægge det faglige forløb på, med udgangspunkt i den unges interesse og tempo, giver glæde ved at lære. En læringsglæde mange af de unge har savnet i tidligere uddannelsesforløb som beskrevet i den indledende profil. De unge får på højskolerne og de frie fagskoler adgang et læringsrum, hvor de får lov at fordybe sig i det de er interesserede i og dermed fordybe sig i deres egen læreproces. Udfordringen er måske i den forbindelse at få koblet dette til de mere bundne læringsrum, de unge vil møde i det ordinære uddannelsessystem.

Et andet centralt forhold handler om, at for flere af de unge på forløbene fletter den personlige udvikling, det sociale fællesskab og den faglige læring og udvikling sig sammen. Dette har givetvis at gøre med de flydende grænser mellem formelle og uformelle læringsrum, som skolerne som nævnt er karakteriseret ved. Dette til trods tegner de unge et billede af, at det er den faglige progression, de

er fokuserede på. Ikke mindst for at komme nærmere en fornemmelse af, hvilken uddannelsesretning, de skal forfølge sidenhen. Som nævnt har mange af de unge en oplevelse af, at være kastet rundt eller har kastet sig selv rundt mellem forskellige uddannelses- og aktivitetstilbud uden at finde retningen på deres faglige interesse, og de er meget bevidste om, at dette forløb skal bidrage til denne faglige afklaringsproces:

Men det vigtigste for mig, det er sgu at være med til timerne. Fordi det er der jeg lærer noget. En af grundene til, at jeg havnede her, var fordi jeg overhovedet ingen ide havde om hvad fuck jeg skulle i mit liv. Jeg har kastet mig selv rundt i alt muligt og aldrig fundet ud af noget. Så jeg tænker en højskole som bidrager med fag som du ikke får på en folkeskole, det er en oplevelse for livet og det kan lære dig noget, også selvom det kun er 4 måneder. Så for mig er det, det vigtigste og selvfølgelig også det sociale. (Kvinde, elev på højskole)

Friheden for tests og karakterer understreges som nævnt af flere af de unge i den forbindelse:

Jeg nyder det. Det er ikke så meget, at der bliver stillet krav til at vi skal nå at have denne her viden, og så skal vi op og testes, det er mere at vi sådan prøver at snakke om tingene, og så prøver at udvikle en forståelse sammen, så det kan jeg faktisk rigtig godt lide (Mand, elev på højskole)

Men også den erfaringspædagogiske tilrettelæggelse af læringen fremhæves som væsentlig for, at de unge genfinder lysten til læring og rykker sig fagligt, som det følgende citat peger på (som vi har brugt før, men som også er dækkende for dette forhold):

... jeg lærer nogle ting, som jeg ikke rigtigt ville have lært førhen. Det er ikke det samme som du skal sidde og læse i en bog, vi kører rigtig meget det der learning by doing og det kan jeg virkelig godt lide, fordi jeg ikke er den store boghøj, så det der siger mig rigtig meget i hvert fald. (Mand, elev på højskole)

Udtalelser som disse præger interviewene med mange af de unge, og det tegner et positivt billede af, at brobygningsforløbene på skolerne har formået at bidrage med, at disse unge bliver *motiverede for og afklarede til* at kunne finde en plads og en retning i det ordinære uddannelsessystem:

Men det er jo sådan noget der hele tiden rykker dig og jeg tror, at lige så snart man kommer ud, når jeg finder ud af hvad det er jeg skal, at jeg kan bruge det på den måde. At jeg har lært, at du kan sgu ikke lade sådan noget som at ringe til en eller anden forhindre dig. Du lærer ligesom af erfaring. Og alt hvad du lærer heroppe,

det er noget du kommer til at tage med dig, det er jeg sikker på” (Kvinde, elev på højskole)

Relationerne til lærerne

I det foregående har vi været inde på de forpligtende sociale fællesskaber på skolerne, og hvad der i de unges optik er den pædagogiske indholdsmæssige årsag til deres store faglige og personlige ryk. I det følgende skal vi belyse et andet centralt tema for de unge på forløbene, der handler om lærernes *måde* at være lærer på, på skolerne samt i den forbindelse elevernes relation til lærerne.

Som flere undersøgelser peger på, er læreren den mest afgørende faktor for elevers motivation og præstationer (Hanushek 2002; 2010; Darling-Hammond & Brasford 2005; Hattie 2009; Louw 2013). Og som citatet herunder peger på, gør dette sig ikke mindst gældende for de unge på brobygningsforløbene, som oplever, at lærerne på skolerne ikke bare er autoriteter, men er på lige fod med dem og er tilgængelige, både for faglige og personlige samtaler, når behovet opstår:

Jeg synes de [lærerne, red.] er dejlige og at man bare kan gå hen og sige, jeg har altså et problem med et eller andet og så hjælper de. Det har jeg haft savnet. (Kvinde, elev på højskole)

Jeg tror også generelt lærerne er mere engageret i hvad hver enkelt elev vil her og tager i perspektiv om, nåh, du er god til det her og du vil gerne lære noget mere, så hjælper jeg dig med det, når jeg har tid. De vil rigtig gerne hjælpe os hele tiden. (Mand, elev på højskole)

På den måde bliver de unges udvikling, hvad enten det handler om det personlige, det faglige eller det sociale koblet til at lærerne på højskolerne er tilgængelige hele tiden, og det kobler sig så igen til kostskoleprincippet. Det gør, at de er mere eller mindre tilgængelige som faglige og personlige sparringspartnere hele tiden. Det skaber en tillid i relationen, som ifølge de unge har betydning for, at de åbner sig op for nye læreprocesser. Som Illeris påpeger, kræver netop den form for transformativ læring, som en stor del af de unge beskriver, at de har gennemgået, en stor grad af tryghed og tillid, fordi man, så at sige, bevæger sig ud af sin komfortzone (Illeris 2006). Og denne tillid og tryghed i relationen til lærerne kan få tid til at etablere sig for de unge på forløbene, dels fordi skolerne er kostskoler, og dels fordi forløbene strækker sig over lang tid. Men måske mest afgørende er, at de unge oplever, at lærerne er en anden form for faglig autoritet, end de hidtil har stiftet bekendtskab med. At de ifølge de unge oplever at være i øjenhøjde og kan indgå i relationer, der også bæres af personlige og sociale elementer:

For mig er det super vigtigt at lærere ikke bare er lærere. Og det er de bestemt ikke her, de er jo lige så friske på alle mulige mærkelige idéer som vi er, og der er nogen af

dem der er med på ungdommens noder og snakker lidt sjovt sprog, og det er til at tage pis på dem og de synes det er fedt og vi synes det er fedt. Det er jo super lækkert. Der er altid nogen at snakke med og der er altid nogen der hjælper én, og der er altid én der bare er villig til at sidde og snakke mærkelige snakke, hvis det skulle være det. Hvis man bare lige har brug for, at man føler sig alene, de er der bare og de vil rigtig gerne være der. (Kvinde, elev på højskole)

Lige netop i forhold til de unge på brobygningsforløbene er der noget der tyder på, at de mere uformelle relationer, som det er muligt at etablere lærere og elever i mellem på skolerne er afgørende for, om de unge har rykket sig faglig og personligt. Tiden, lærernes tilgængelighed og den uformelle relation i kraft af kostskoleprincippet udgør de centrale elementer i forhold til at kunne skabe disse typer af relationer med de unge. Det er elementer, som Görlich et al. (2016) også peger på er vigtige i at sikre unges overgange til ordinær uddannelse fra et brobygningsforløb.

Mentorerne – en ekstra støttende dimension og fremtidskonkretiserende

For at sikre at de deltagende unge oplever en social og faglig udvikling, som kan medvirke til at øge deres fremtidige deltagelse i det ordinære uddannelsessystem eller på arbejdsmarkedet, følges de unge af en mentor undervejs i forløbet. Mentorordningen som fænomen har haft en hurtig og succesfuld udbredelse i uddannelsessystemet de senere år i forhold til at støtte forskellige unge i deres bestræbelser på at gennemføre deres uddannelse og finde en meningsfuld vej videre frem (Katznelson 2008). I spørgeskemaet angiver 94 %, at de har haft en mentor på højskolen, men der må samtidigt på nogle punkter konstateres et sammenfald mellem, hvad de unge i dette projekt bruger lærerne og mentorer til, hvorved mentorens rolle bliver overlappende med andres roller på højskolen – men for de unge bliver mentoren ofte en, der tales direkte om uddannelse med:

Elev: Og hvis vi ser hende, kan vi bare sige til, hvis vi vil snakke. Så der er overhovedet ikke noget. (Mand, elev på højskole)

I: Og hvad bruger I hende til?

Elev: Bruger hende til at snakke med om uddannelse. Og hvordan jeg har det her på skolen. Det er sådan det jeg bruger hende til” (Kvinde elev på højskole, begge deltagere i fokusgruppeinterview)

Dette sammenfald af lærerrollen og mentorrollen i de unges perspektiv hænger givetvis sammen med de mere uformelle relationer til lærerne på skolerne, som beskrevet ovenfor. Og i enkelte tilfælde i brobygningsforløbene er det da også samme person, der fungerer i en dobbeltrolle – både som lærer og som mentor for de unge. I forhold til det uddannelsesmæssige og personlige niveau kan man således sige, at mentorerne har fungeret som en ekstra støttende dimension for de unge.

Mentorerne har dog også haft en anden central funktion for de unge, der i højere grad handler om det afklaringsmæssige og perspektiverne videre frem efter skoleopholdet. Her er det de unges oplevelse, at mentorerne har haft en særdeles værdifuld rolle at spille som en form for brobygning eller bolværk mellem de unge og kommunen:

Man ville nok være lidt lost [uden mentoren, red.] på nogen punkter i hvert fald. Jeg føler bare nu, at jeg har svært ved at tænke på hvad jeg skal senere, sammen med alle de projekter vi kører. (...) Hun [mentoren, red.] tager ligesom en del af ens byrde med over i hendes rygsæk og så trækker med, det er rigtig dejligt. (Mand, elev på højskole)

Men det er ikke kun som kontaktperson og bolværk mellem den unge og kommunen, at mentorerne har haft en ekstra værdi. De har også i nogle tilfælde hjulpet med at etablere kontakt til mulige lærepladser for de unge. På den måde har mentorerne også haft en meget praktisk konkret funktion i forhold til de unges perspektiver for fremtiden:

Elev: Jeg skal cykle ud og køre med Y (mentor, red.) og rundt til nogle lokale elektrikere og snakke med dem. Det hjælper hun mig med fx, det er ren høflighed for at hjælpe mig videre også fra skolens side også.

I: Er det for at snakke om læreplads?

Elev: Ja præcis, en læreplads.

I: Og ville du have været komme ud på det ellers tror du, komme ud og snakke med nogen mestre?.

Elev: Nej, det tror jeg ikke. Jeg er dårlig til at komme i gang ud og sige hej. Men når jeg først er der ude, så kører det bare. Så det er lige det der hjælpe mig ud og få startet samtalen.

I: Var det Y selv der foreslog det var en mulighed?

Elev: Ja, det har hun faktisk selv foreslået. Hun sagde det lidt, som at det var vi kunne ringe rundt, eller vi kan også køre en tur rundt og så snakke med dem”.

(Mand, elev på højskole)

Arbejdsdelingen mellem lærer og mentorer er altså på nogle punkter overlappende. Der hvor mentorerne har udgjort en yderligere styrke og værdi i forhold til de unge i disse brobygningsforløb har at gøre med de mere skole-eksterne forhold, fremtiden og de unges afklaringsprocesser (se også Görlich et al. 2016 for underbygning af denne pointe). Det handler om arbejdet med at bevidstgøre og konkretisere de unges forestillinger og muligheder efter skoleopholdet – så at sige at være de unges loyale byrdebære og advokat – både i forhold til kommunen, i forhold til at kunne aktivere anden hjælp udefra, som fx psykologhjælp samt i forhold til kontakt til erhvervslivet. Og i de unges

perspektiv har dette haft stor værdi i forhold til at skabe tryghed omkring deres situation: ”*Det giver en vis tryghed, at der er en der er opmærksom på den problemstilling, der gør, at jeg ligesom er hernede. Det er et eller andet sted rart*” (Elev på højskole). Dermed har mentorerne en central rolle at spille, både som tryghedsskabende for de unge samt i forhold til arbejdet med exit-planer for de unge.

Afrunding

Som nævnt i optakten til denne evaluering har der igennem en længere årrække været stort fokus på, at alle unge helst skal vælge den rigtige ungdomsuddannelse første gang og gennemføre den. Analyserne i dette kapitel har kastet lys over en række af elementerne i opholdet, som de unge selv peger på som afgørende i forhold til udbyttet, de unge oplever. Der finder ifølge de unge selv både progression og læring sted. De unge kommer således til skolerne med oplevelsen af at have deltaget i en masse tilbud, der *ikke* har rykket dem i nævneværdig grad. Værdien ved kostskoleprincippet er, at de bliver *fastholdt* i nogle læreprocesser, som måske gør ondt, men her bliver de holdt i hånden, fordi lærerne er tilgængelige hele tiden, fordi fællesskabet er stærkt, og fordi de ikke bliver testet eller bliver givet karakterer hele tiden. Totaloplevelsen i form af kostskoleopholdet og de tillidsfulde og åbne læringsrum kan således langt hen ad vejen tilskrives betydning for de unges oplevelse af øget afklaring, læringsudbytte og genfundne motivation for uddannelse. For en stor del af de unge kan udbyttet således også beskrives som en fornyet uddannelsesstillid – eller mestringskompetence (se Pless et al. 2015; Görlich & Katznelson 2015). Til trods for tidligere uddannelsesnederlag har mange af de unge i kraft af opholdet på en højskole eller fri fagskole lært, at de kan høre til i uddannelsessystemet og har det, der skal til for at gennemføre en ordinær uddannelse.

Samtidig peger analyserne på, at sådanne forløb på højskolerne og de frie fagskoler ikke kan fungere som et alment tilbud til alle unge på kanten af uddannelsessystemet. Det er en *voldsom oplevelse* for mange af de unge at starte og bo på skolen 24/7 samt at balancere mellem det stærke fællesskab og privatlivet. Her peger evalueringen på, at det kræver en *ekstra opmærksomhed* på disse unges håndtering af deltagelse i de sociale fællesskaber på skolerne, herunder en særlig opmærksomhed på de unge i starten af opholdet – hvordan håndteres de unge fra brobygningsforløbenes indgang på skolerne? Uadresseret risikerer man, at der etablerer sig enklaver af forskellige typer af unge på skolerne, der ikke har meget med hinanden at gøre og dermed mister den sociale og personlige gevinst, der er forbundet med opholdet på skolen for disse unge.

Kapitel 4: Brobygningsforløbene set fra skolernes og kommunernes perspektiv

I dette kapitel vil vi analysere de deltagende skolars og kommuners oplevelser af og erfaringer med projektet. Der er tale om et skift fra det foregående kapitel, hvor de unges erfaringer var i fokus, til et fokus, hvor opmærksomheden rettes mod skolernes og kommunernes erfaringer fra deltagelsen i forsøget. Der vil således være en fokusering på rekruttering af eleverne, integrationen af disse i skolernes hverdag og undervisning samt overgangen til og fra skolerne. Analyserne i dette kapitel peger i samme retning som de tidligere analyser. Både skolerne og kommunerne oplever, at de unge får et stort og godt udbytte af opholdet på skolerne, men begge parter peger på et behov for en mere struktureret og formaliseret samarbejdsrelation.

Kapitlet rummer to hovedafsnit, hvor vi i det første ser på skolernes erfaringer og i det andet tager fat i kommunernes perspektiv. Der er væsentlige tematiske overlaps mellem de to hovedafsnit, da et væsentligt fælles element i denne forbindelse er de respektives parterers oplevelse af samarbejdsrelationen.

Skolernes perspektiv

I dette afsnit vil skolernes perspektiv således være i centrum. Det betyder bl.a., at vi søger at løfte undervisernes perspektiv frem, da det dels understøtter de unges oplevelser af effekten ved et forløb, men dels også udfolder nogle af de pædagogiske overvejelser og dilemmaer forbundet med arbejdet omkring de unge på forløbene. I den forbindelse vil vi særligt belyse, hvilke erfaringer skolerne har gjort sig i forhold til at integrere de unge på skolerne, da dette er en væsentlig forudsætning for, at de unge bliver en del af det læringsmiljø, som er på skolerne. Derudover vil vi i kapitlet samle op på skolernes erfaringer i forhold til samarbejdet med kommunerne, som bl.a. knytter sig til rekrutteringen af de unge til tilbuddet samt etableringen af de unges overgange til og fra skolerne.

Det generelle billede, som kan tegnes på baggrund af det empiriske materialer, er, at skolernes undervisere/vejledere ser positivt på projektet, da det taler til en ambition om at være en skoleform for alle. Imidlertid afstedkommer ambitionen også nogle udfordringer. Det har på nogle skoler været vanskeligt at integrere de unge på skolerne, særligt dem med omfattende personlige problemer. Konkret peger de interviewede personer på, at der skal gøres en større indsats i rekrutteringen af de unge til forløbene, da udfordringerne ofte knytter sig til de unges manglende forudsætninger for at kunne fungere i den særlige skoleform på skolerne.

Skolernes styrke

Lærerne, vejlederne og forstanderne lægger stor vægt på skolernes evne til at skabe et trygt læringsmiljø baseret på nære relationer mellem elever og personale. På dette punkt er der således en god overensstemmelse med elevernes opfattelse af tilbuddets kvaliteter. Således karakteriserer det også fagpersonernes generelle oplevelse, at tilbuddet giver de unge en læringslyst, som gør dem parate og motiverede for at lære. Det udtrykkes i følgende citat:

Jeg oplever, at de bliver mere læringsparate. Forstået som sådan mere parate, lyst til at tage i mod det der tilbydes. De åbner sig mere for at tage imod læring.

(Forstander)

Underviserne giver først og fremmest udtryk for, at det er en styrke ved tilbuddet, at det adskiller sig fra andre mulige tilbud for denne gruppe af unge, hvor det betones, at skolerne er et fuldtidstilbud, hvor der hele tiden er voksne til rådighed. I forlængelse heraf oplever de, at skolerne adskiller sig fra andre tilbud ved at skoleformen skaber nogle rammer for de unge, hvor de mødes med tillid og nærvær. De er måske ikke overraskende naturligt positive overfor deres skoles styrker for de unge i brobygningsforløbene. En projektleder berører dette forhold yderligere i vedkommendes beskrivelse af skolens styrker:

Det er bl.a. det sociale, trygheden i at der er nogle kontinuerlige voksne omkring dem 24/7, de går ikke og skal vente et døgn for at få lov til at snakke med en, eller hvor lang tid der nu kan gå i det system, når de fx har psykologer, og det er ikke, fordi vi sidestiller os med psykologer, overhovedet ikke, men vi er nærværende og vi er der og vi er til at komme i kontakt med døgnets 24 timer, så hvis der er en, der har det rigtig skidt om aftenen kl. 10, så er de velkomne til at ringe. (Projektleder)

Netop de særlige vilkår og betingelser for opbygningen af tryghed, tillid og nærvær, som ligger i kostskoleformen, betragtes af underviserne som en central grundsten for den indflydelse, som skolerne har på denne gruppe af unge. I forlængelse heraf oplever underviserne på skolerne, at det ofte er de uformelle samtaler i hverdagen med de unge, der danner grobund for de unges følgende udbytte af forløbene, ikke mindst på det personlige plan. Dette betones i disse citater, der fremhæver betydningen af samtalen og relationen til de unge:

De ved, at de har en de kan komme og snakke med om alt, samtidigt med at vi taler rigtig meget om, hvordan det er at komme videre ud i livet og blive rustet til og stå derude og være alene mange gange. Fordi man skal både have job og man skal have lejlighed og alt det her. (Mentor)

Man kan sige, at underviserne på skolerne har et blik for at valget af uddannelse, indskrives sig i en bred vifte af problemstillinger og ikke blot handler det konkrete valg. Det handler også om at finde et sted at bo, som det beskrives i citatet og håndtere dette på egen hånd. Det beskrives yderligere i følgende citat:

Jamen, det er jo den her, at vi er så meget på, som vi er omkring dem, og de ved, de kan komme og snakke med os om alt, fortrolighed, tavshedspligt og alle de her ting, det giver altså en tillid, hvor vi har mulighed for at rydde op i denne her rygsæk, de kommer med. De første to uger vi har dem, der bestiller vi næsten ikke andet end bare samtale, samtale, samtale. Også for at vise dem, at vi bare er der.

(Projektleder)

Således vidner ovenstående citater om, at de unges relation til skolens fagpersoner og/eller mentor er afgørende for de unges lærings- og udviklingsprocesser, idet samtalerne med de unge om deres personlige problemer, fremtidsperspektiver og livet i bredere forstand, danner et vigtigt afsæt for den personlige udvikling, der muliggør de unges videre færd mod uddannelse.

Fællesskabet smitter og fører til læring

Ud over skolernes fokus på vigtigheden af samtaler med de unge, fremhæver fagpersonerne det som en styrke, at der ikke bliver forskelsbehandlet mellem skolens primære elevgruppe og gruppen af unge uddannelseshjælpsmodtagere i den ordinære undervisning. På flere skoler er der således gjort en dyd ud af ikke at skelne mellem de forskellige elevgrupper, hvilket fordrer at de unge indgår på lige fod i det sociale fællesskab, som er karakteristisk ved skoleformen. I forlængelse heraf fremhæves fællesskabet som en vigtig grundsten for de læreprocesser, de unge går gennem på skolerne. En forstander fremhæver dette perspektiv på følgende vis:

Fordi dannelse og uddannelse går altså hånd i hånd og man kan godt bruge de kommunale tiltag som er rundt omkring, men de mangler fællesskabet. De [STAR-eleverne, red.] mangler altså det der med at sidde og spise pænt. Eller have et ansvar. (...) Ansvar for egen sjæl og legeme i fællesskabet. Det er den måde man lærer på. De lærer jo ikke på, at vi går rundt med en løftet pegefinger, det gør vi jo aldrig.

(Forstander)

En fagperson fra en anden skole fremhæver ligeledes skoleformens sociale dimension:

Det er jo fordi, at højskoler kan gøre et eller andet for unge mennesker. Det der med at komme ind i social sammenhæng, hvor andre unge er glade og positive og har en drøm eller et mål eller gerne vil starte et eller andet. Samtidigt med den forholdsvist stramme struktur, der er. 'Der er morgenmad kl. dét og der er undervisning kl. dét

og der har du fri', og sådan noget. Det gør et eller andet ved dem helt automatisk. Det er bare fedt at opleve, at de andre unge smitter af. Det er også en del af formålet, dét er at komme ud af det lokale, hvor de kun sidder og spiller computer hele natten eller ligger der hjemme og har det dårligt – at komme i gang med livet igen. (Mentor)

Som det kommer til udtryk i ovenstående citater, så er det primært de traditionelle karakteristika ved skoleformen, som vi tidligere har beskrevet, der også italesættes som skolernes styrke i relation til arbejdet med gruppen af unge uddannelseshjælpsmodtagere. Det er således ikke gennem pædagogiske tiltag eller indsatser, særligt rettet mod denne gruppe af unge, der fremhæves i skolernes egne beskrivelser af, hvad styrken ved skolerne er, men snarere skoleformens rammesætning som et fuldtidstilbud og den eksplicite vægtning af det sociale fællesskab, der gør en forskel.

Fastholdelse i nærmiljø

Det er en væsentlig forudsætning for de unges udbytte af tilbuddet, at de bliver en del af fællesskabet og hverdagslivet på skolerne. Det har dog samtidigt i nogle tilfælde været en udfordring at integrere de unge på skolerne. Fagpersonerne giver udtryk for, at udfordringen ofte skyldes, at de unge ikke har forudsætningerne eller den rette motivation for at være på skolen. I andre tilfælde har det også vist sig at have betydning, hvis skolen befinder sig for tæt på de unges oprindelige miljø, idet de unge risikerer at blive fastholdt i deres tidligere hverdagsmønstre og vennekredse, hvilket ikke er gavnligt for deres integration i fællesskabet. Det har bl.a. betydet, at de unge under deres ophold på skolen har haft vanskeligheder ved at blive på skolen i længere tid af gangen, da de har søgt tilbage til disse miljøer. I nogle tilfælde har de unge også haft besøg af deres vennegrupper på skolerne, noget som skolerne peger på har været en særlig udfordring, da denne udefrakommende gruppe ikke interagerer godt med skolens resterende elevgruppe. Dette perspektiv uddybes herunder:

Men problemet uanset om man bor her eller ikke bor her, det er jo, at vi ligger simpelthen i et trafik-knudepunkt, at det er meget nemt at komme hertil og fra den kommune vi har samarbejde med, så er det et kvarter højest med et S-tog, så er man inde hos os. Eller også er man hjemme igen, i et miljø man helst skulle væk fra. Så betyder det også, at vi får besøg af deres vennekreds, som ikke interagerer særlig godt sammen med vores elever i øvrigt, mildt sagt. Og at de også tager hjem i et miljø, som de helst skulle holdes fra.” (Projektleder)

En lignende erfaring er gjort på en anden skole:

Nogen af eleverne kunne måske have stor glæde af, at blive sendt på en anden højskole i landet. Fordi de er meget bundet op af deres sociale fællesskaber, som ligger meget tæt på og som skal dyrkes også selvfølgelig. Og måske i for høj grad i nogle situationer. Det er så nemt lige at tage til hjem og se hvordan det ser ud i min lejlighed og bliver måske så væk 1-2-3 dage, fordi det betyder nok ikke så meget. Det er den der tanke om, at nu er jeg her og så er jeg her 100 %” (Forstander)

Yderligere har det vist sig problematisk, at der på nogle skoler blev optaget [for] stor en gruppe unge af uddannelseshjælpsmodtagere, da elevsammensætningen i forvejen var præget af unge med uddannelsessvage baggrunde. Her peger interviewene på, at det kan være nødvendigt for de enkelte skoler at finde en balance, som fungerer optimalt for hele elevgruppen.

Samarbejdet med kommunerne

Samarbejdet med kommunerne har været forskelligt fra forløb til forløb. I det følgende vil vi således blot fremhæve nogle generelle træk ved samarbejdet, der kan bruges som erfaringsgrundlag for fremtidige samarbejder.

På nogle skoler har man haft gavn af tidligere samarbejder med kommunen, der har betydet, at man har kunnet støtte sig til samarbejds erfaringer fra tidligere. Disse erfaringer har i nogle tilfælde fungeret som vigtige byggesten for etableringen af mere specifikke samarbejder mellem kommune og skole. Som det udtrykkes i følgende:

Interviewer: *Hvordan har samarbejdet med kommunen fungeret?*

Projektleder: *Helt fantastisk!*

Interviewer: *Ja, og hvad er det, der gør, at det fungerer fantastisk?*

Projektleder: *Jamen, hele vejen igennem, i alle de år vi har haft samarbejde med dem, der har vi haft det her gode sparringsforløb med hele UU-centret, og dvs. at hvis de fx har haft en ung, hvor de har spurgt: Kan I ikke hjælpe os med denne her unge? Men hvis vi har sagt: 'Det går over vores formåen, der skal noget andet til for, at den unge kan være klar til at komme på højskole, fordi man skal også kunne navigere i det her højskolemiljø' - så har de ikke... De har aldrig været i tvivl om, at vi ikke siger ja, medmindre vi ved, at vi kan gøre en forskel for en elev, især fordi det er sårbare unge. (Projektleder)*

Citatet peger på, at tidligere samarbejds erfaringer kan lette arbejdsgangen mellem kommune og skole, da der er opbygget et gensidigt kendskab til hinandens styrker, som kan aktualiseres i fx rekrutteringsfasen (som i citatet ovenfor). For nogle skoler er denne type samarbejde med kommunen imidlertid uvant, hvilket kan være en barriere for samarbejdet. Således betoner en

projektleder betydningen af, at der samles erfaringerne over tid, så samarbejdet kan forbedres på sigt:

I starten synes jeg det var lidt mærkeligt at projektet skulle være sådan, at der skulle være et specifikt samarbejde mellem en kommune og en højskole. At en kommune ikke bare kunne møde sine unge og så bare bredt blandt højskolerne vælge og så sige, hvis du har den og den interesse, så skal du da på en idrætshøjskole og hvis du har den og den interesse skal du på en musikhøjskole. Men jeg vil sige, hvis projektet skulle fortsætte kan jeg godt se en idé i, at man havde et samarbejde med en bestemt kommune og virkelig lærte hinanden at kende på, hvem er det, der har glæde af det? Hvem er det vi kan rykke ved at sætte dem på højskole? For det tror jeg kræver, at man har noget erfaring. (Projektleder)

Skolerne fremhæver generelt vigtigheden af, at samarbejdet med kommunerne påbegyndes tidligt, så der sikres en god vidensdeling med kommunen i forhold til at modtage de unge på skolen. Således er der nogle af de deltagende skoler, der giver udtryk for, at de gerne havde haft mere viden om de unge. En projektleder beskriver dette således:

Jeg synes sådan egentlig der har været en ok dialog [med kommunen, red.]. Men jeg synes også, jeg hører, at der er ting, som vi ved nu, som vi synes vi skulle have at vide fra starten. Men spørgsmålet er om det er os der ikke har spurgt, eller om kommunen burde have sagt de ting til os, eller spurgt dem. Der er nogen oplysninger der ikke har været der, men om der er en skyld i den sammenhæng eller om det bare er generelt... (Projektleder)

Skolernes manglende viden, som problematiseres i citatet, kan skyldes, at der er forskellige forventninger til, *hvilken* viden skolerne har brug for i deres arbejde – fra henholdsvis kommunerne og skolernes perspektiv. Dette peger tilbage på, at samarbejdet i nogle tilfælde stadig er uvant for skolen såvel som kommunen, hvorfor det er vigtigt, at der sikres en løbende dialog og vidensdeling omkring de unge. Det gælder særligt i de tilfælde, hvor de unge, der visiteres har nogle problemstillinger (fx psykiske sårbarheder eller misbrugsproblematikker):

Meget af det der ligesom er opstået hen over det her hold på tværs af denne her gruppe, det tror jeg hænger sammen med at vi har gæbt over for stor en gruppe. Altså, hvor vi som skole må erkende, at vi har en begrænsning på, hvor mange vi kan optage, som ligesom ikke bare kommer ind via den almindelige kanal med selv at finde os og selv finde penge til at gå på højskole. På den måde har vi en begrænsning, og så må vi jo så også sige, at vi i visiteringen – det vil vi nødigt kalde det - har brug for at vide mere om baggrund end vi har med de elever, der søger os

selv. Det er i hvert fald en læring, hvor jeg tror, at vi skal blive [...] skarpere på - hvad vi skal snakke med dem om på forhånd. Vi har nok den der forestilling om, at vi gerne vil give folk en ny begyndelse hos os, men dem som måske synes at det kan vi bedst når vi i virkeligheden ikke ved ret meget om dem, men det har faktisk været naivt, i forhold til så bred som denne her gruppe STAR elever er sammensat.

(Projektleder)

I det ovenstående citat betones to perspektiver. Først og fremmest, at der på skolerne foregår vigtige læreprocesser i forhold til, hvordan de skal tilrettelægge forløbene. De kan ikke blot gøre som de plejer, når det fx gælder optagelse af de unge, der kommer via STAR-puljen. Dernæst giver citatet indblik i en praktisk problematik; skolerne har behov for tilstrækkelig viden om de unge, så de kan vurdere om de kan indgå i skolens hverdag. Denne refleksion er central, da den understreger vigtigheden af, at skolerne investerer/agerer (pro)aktivt i deres forberedelse, ikke blot for enkelte unge, men også i forhold til gruppen af unge som helhed. Her spiller samarbejdet med kommunerne en central rolle, da det kan imødekommes ved at prioritere vidensdeling og rekrutteringsprocessen af de unge forud for projektet yderligere, så skolerne gives bedre forudsætninger for at kunne forberede forløbene.

Udslusning fra skolerne

En række af underviserne, vejlederne og forstanderne giver udtryk for, at de unge ofte bruger uforvarende meget af tiden på skoleopholdet på at bekymre sig om deres videre uddannelsesfærd:

Det er det værste synes jeg. Det er den der uvished, fordi det tager dem to måneder at tænke på, nu skal jeg stoppe første maj, hvad så? Det tager så lang tid og de bruger så meget energi på at finde ud af, hvad skal jeg nu? (Forstander)

Denne usikkerhedsfaktor kan betyde, at nogle af de unge tager længere tid om at blive uddannelsesparate, hvorfor det kan være en fordel for nogle at blive på skolen i et længere forløb:

De bekymrer sig rigtig meget over, at de nu skal de tilbage til den her dagligdag og hvad så? 'Og nu bliver jeg usikker igen, og det var derfor jeg havde brug for hjælp'. Det ville give rigtigt meget, hvis vi havde dem længere, så vi kunne give dem hele ballasten. For det tager os tid at lære dem at kende og at de stoler på en. De får nye kammerater, som de nu skal de væk fra igen. Så det ville være rigtigt godt med et længere forløb og vi kunne rette dem mere til, dem der skal rettes til og vi kan støtte dem mere, dem der skal støttes. (Mentor)

En projektleder fremhæver, at de har haft succes med at være til rådighed for de unge efter skoleopholdets afslutning og aktivt gøre en indsats for at overlevere viden til de unges nye uddannelsessted:

Interviewer: Det, at I følger dem bagefter, hvad for en betydning har det for de unge, tror du?

Projektleder: Jamen, det har rigtig meget betydning i form af tryghed, at de ikke kun lige skal forholde sig til helt nye mennesker, de har stadigvæk en tryghed i, at de kan ringe til os og sige: Åh, nu er der lige noget for forældre, og jeg har jo ikke nogen, der kan tage med, kan du ikke tage med, jo jo, så tager vi med og som sagt, det her, at jeg har jo altid samtaler med de nye mentorer, der bliver sat på ude på erhvervsskolerne på de unge, sådan så de har lidt baggrundsviden omkring denne her unge, så de ikke skal starte helt på bar bund. (Projektleder)

Denne aktive indsats for at bygge bro fra skolen til anden uddannelse må fremhæves som eksemplarisk i forhold til at hjælpe de unge mod uddannelse på bedst mulig vis, dels fordi at de unge bevarer en tilknytning til skolen, og dels fordi at der sker en overlevering af viden til uddannelsesstedet, som kan understøtte den unges fremtidige fastholdelse i uddannelse.

I næste afsnit ser vi på kommunernes perspektiver og erfaringer med deltagelsen i projektet.

Kommunernes erfaringer

I dette afsnit vender vi blikket imod kommunernes erfaringer med projektet. Vi vil komme ind på forløbet før, under og efter den unges ophold på enten en højskole eller en fri fagskole. Vi vil særligt fokusere på samarbejdet i forhold til rekrutteringen/visitationen af de unge til tilbuddene, den gensidige formidling af og viden om tilbuddenes indhold mellem kommuner og de deltagende skoler, samarbejdet mellem kommunen og skolerne undervejs i forløbene og den unges overgang til videre uddannelse efter forløbets afslutning. Med dette fokus ønsker vi at identificere de positive sider og eventuelle faldgruber ved samarbejdet, som har betydning for videreudvikling af samarbejdet fra kommunernes perspektiv.

Fra kommunernes perspektiv er der nogle klare fordele ved at gøre brug af brobygningsforløb for uddannelseshjælpsmodtagere på skolerne. Det gælder særligt, at de deltagende skoler i projektet adskiller sig fra andre mulige tilbud til denne målgruppe, ved at være et fuldtidstilbud, som tilfører de unge både faglig udvikling samt udvikling af sociale og personlige kompetencer. Dog peger kommunerne på, at der har været nogle udfordringer i forhold til tilbuddet, som bl.a. omhandler rekrutteringen af de unge, formaliseringen af samarbejdet mellem kommune og skole samt

etableringen af 'exit-strategier' efter tilbuddets afslutning samt den overordnede finansiering af tilbuddet.

Faktaboks: Økonomi i forbindelse med at tilbyde en uddannelseshjælpsmodtager et højskoleophold

Udgifterne til et brobygningsophold på 16 uger på en højskole for uddannelseshjælpsmodtagerne vurderes af Folkeskolernes Højskoleforening at udgøre 83.360 kr. Det giver en ugepris på 5.210 kr. Der er i prisen udover højskolernes normale udgifter til højskoleophold også medregnet udgifter til mentorstøtte til de unge uddannelseshjælpsmodtagere, således at de får en mere individuel støtte under opholdet.

Til sammenligning er ugeprisen på et brobygningsforløb med mentorstøtte på en erhvervsskole for samme målgruppe tidligere blevet anslået til ca. 2.200 kr. Forskellen i ugepriserne skal ses i sammenhæng med højskoleopholdet mere intensive form med døgnophold mv.

Der har i "Brobygning på højskoler"-projektet været en særlig lav pris for kommunen på 500 kr. om ugen pr. ung. Resten af ugeprisen inkl. udgifter til mentorstøtte er betalt af puljemidler fra STAR.

Under normale omstændigheder er det gældende, at for unge der modtager tilbud om højskoleophold i henhold til LAB (Lov om Aktiv Beskæftigelsesindsats), at kommunen finansierer tilbuddene efter de regler, som generelt gælder for finansiering af opkvalificerings- og vejledningstilbud og mentorstøtte efter LAB-loven. Når det gælder de uddannelsesparate og aktivitetsparate uddannelseshjælpsmodtagere (eksklusiv de åbenlyst uddannelsesparate), har kommunen adgang til at hente statsrefusion på 50 pct. af udgifterne til tilbuddene inden for et samlet rådighedsbeløb. Rådighedsbeløbet udregnes ved at gange antallet af helårspersoner i målgruppen (modtagere af dagpenge, kontanthjælp, uddannelseshjælp og integrationsydelsesmodtagere, der ikke er omfattet af integrationsprogrammet) med et driftsloft for målgruppen. Fx udgør driftsloftet for denne målgruppe i 2016 10.813 kr. pr. helårsperson. Når man tager højde for, at der er kommuner, der afholder udgifter ud over rådighedsbeløbet, er den effektive refusionssats for 2016 budgetteret til 41,8 pct. på landsplan.

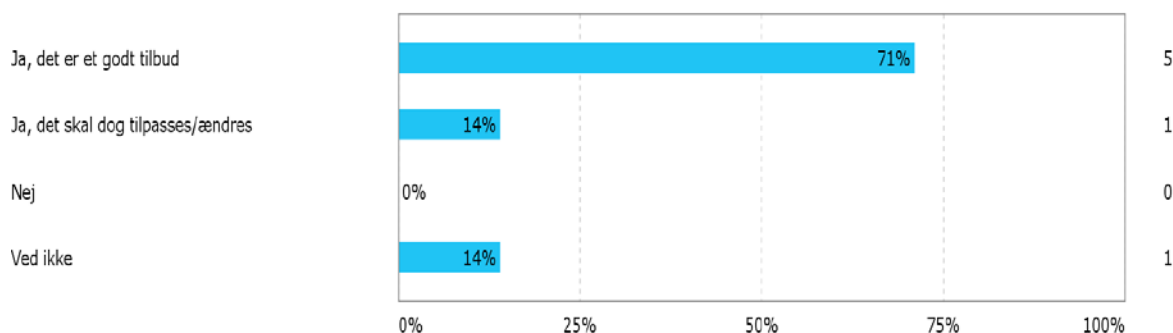
For unge på uddannelseshjælp finansierer kommunen samtidig den unges forsørgelse (uddannelseshjælp) med en statslig refusion, som aftrappes med længden på ledighedsforløbet. Det betyder, at kommunen har en tilskyndelse til at vælge og investere i tilbud, som hjælper den unge til at komme ud af kontanthjælpssystemet ved at påbegynde og gennemføre en uddannelse på ordinære vilkår.

Finansieringen af højskoleophold for de unge på uddannelseshjælp er således kommunalt finansieret med en statslig refusion. Hermed adskiller finansieringen sig fra finansieringen af højskoleophold for unge, som deltager på eget initiativ. Her ydes der fra staten et taxametertilskud på 2.713 kr. og en mentortakst på 1.097 kr. til unge som tilknyttes en mentor fra skolens etablerede mentorordning, hvis Ungdommens Uddannelsesvejledning vurderer, den unge har behov for mentorstøtten. Eleven skal samtidig yde en egenbetaling på i størrelsesordenen 1.400 kr. pr. uge.

Kilde: STAR

Et fuldtidstilbud - 24/7 – giver særlige muligheder

Evalueringen peger på, at kommunerne har gode erfaringer med at anvende skolernes brobygningsforløb til uddannelseshjælpsmodtagere. Seks ud af syv kommuner angiver, at de har positive eller meget positive erfaringer med at sende unge af sted på skoleophold. Dette understøttes endvidere af, at fem kommuner finder det relevant at bruge tilbuddet igen fremover, og en enkelt kommune vil gøre brug af tilbuddet, såfremt det bliver tilpasset (se figur 6).

Figur 6. Er det en mulighed, som du finder relevant at tilbyde fremover?

Interviewene med kommunerne peger i samme retning. Her lægger kommunerne særlig vægt på, at det er en klar styrke, at de deltagende skoler tilbyder et unikt fuldtidstilbud, hvor den unge får faglige såvel som sociale og personlige succesoplevelser:

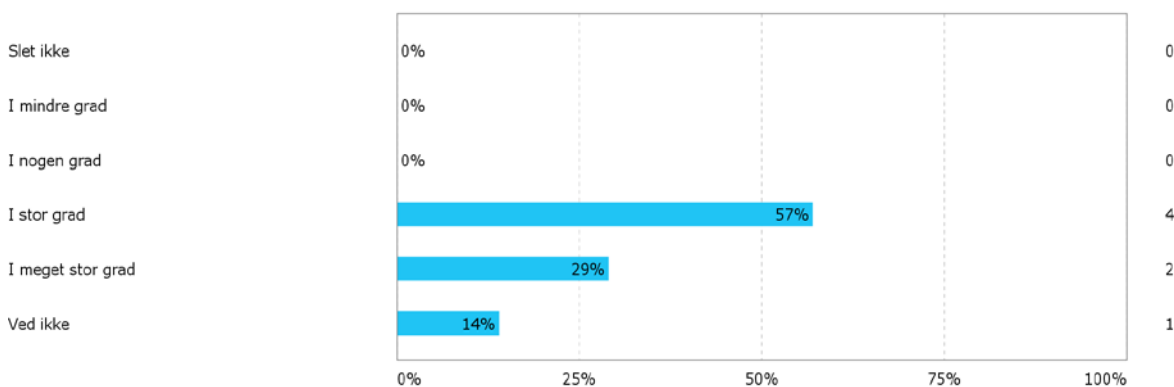
Det er et tilbud, der er mere totalt omfattende ved, at du kommer væk fra nogle rammer. Du har et sted at bo, du får mad, der er en dagsrytme, der er en rytme, der er en der hiver der op om morgen, der er nogle der sørger for, at du bliver soigneret, hvis det er dét, der er dit problem. Altså, det bliver sådan en helt anden oplevelse. (...) Så er der en masse læringsrum. Der er en masse vejledningsrum. Der er en masse ting, hvor du kan begynde at arbejde dig frem på det personlige og det sociale område, som du har ikke i et andet tilbud. (Socialrådgiver)

Der er en række elementer, der i sammenspil udgør et unikt tilbud for denne gruppe af unge i kommunernes perspektiv. Det særlige udgøres primært af de strukturelle rammer, som kostskoleformen giver i form af en sammenhængende dagligdag. Samtidig lægges der vægt på, at tilbuddene indeholder lærings- og vejledningsrum, der giver nogle særlige muligheder for udvikling hos den unge på det faglige, såvel som på det personlige og sociale plan. Kommunerne ser det således som en klar styrke ved tilbuddet, at det adskiller sig fra andre mulige tilbud ved at være et fuldtidstilbud. Det særlige ved læringsrummet har både at gøre med fællesskabet på skolerne, men i kommunernes perspektiv er det også væsentligt for de unges læring og motivation, at skolernes pædagogiske praksis er karakter- og prøvofri:

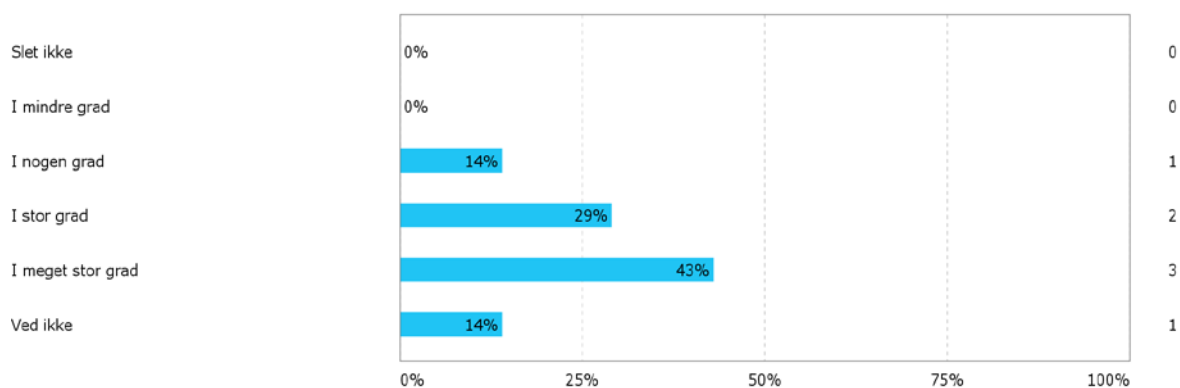
Du er jo sammen med andre mennesker 24 timer i træk, og du skal jo få det til at fungere på et eller andet plan. Og så er de blevet meget mere opmærksomme på, hvad de gerne vil bagefter fordi de føler sig påvirket af rigtig mange andre unge, der også er på højskole og deres ideer og ønsker og så videre. Og så har de fået rigtig mange succesoplevelser på det faglige område fordi, at undervisningsformerne på højskolen har været rigtig gode for dem. Altså, det er jo ikke nogen prøvekriterier og sådan noget. Ikke at de ikke laver forskellige opgaver og skal fremlægge dem, men der er jo ikke nogle prøvekriterier. (Socialrådgiver)

Undervisningen på de deltagende skoler skaber således et pædagogisk rum, hvor formålet med undervisningen ikke dikteres af en fremtidig prøve. Tilsvarende fremhæves fællesskabet med de øvrige elever på skolerne positivt. Det giver mulighed for, at de unge kan spejle sig i andre unge, og angive nogle andre/nye veje videre i uddannelsessystemet.

Som det fremgår af de følgende figurer, finder kommunens kontaktpersoner over en bred kam, at de oplever, at de unge vokser i løbet af deres skoleophold og bliver mere klar til – og motiverede for – uddannelse.

Figur 7. Hvordan vurderer du [kommunen] udbyttet af et ophold på en højskole for den unge? - De bliver mere klar til at tage en uddannelse?

Figur 8. Hvordan vurderer du [kommunen] udbyttet af et ophold på en højskole for den unge? - De bliver mere motiveret for at gennemføre en uddannelse?

Ligeledes angiver seks ud af syv kommuner, at de unge i nogen eller større grad får en realistisk uddannelsesplan og virker mere motiverede for at gennemføre en uddannelse. Fra kommunernes perspektiv vokser de unge undervejs i brobygningsforløbene, bliver mere motiverede og 'bevæger sig' mod uddannelse. Og som følgende citat peger på, skal årsagen findes i, at de deltagende skoler evner at styrke de unges personlige og sociale forudsætninger med henblik på at kunne gennemføre ordinær uddannelse. Dette sker bl.a. ved, at skolerne formår at sætte såvel de faglige som de personlige og sociale kompetencer i spil:

På den måde er jeg meget overbevist om, at højskole er et fantastisk redskab for mange unge i den gruppe til at bevæge sig mod uddannelse, fordi det er meget de sociale, personlige parametre der bliver flyttet på, som er væsensbetydende for at de gennemfører en uddannelse. Det er ikke kun de faglige krav. Det er for denne her gruppe meget personlige, sociale forudsætninger der gør, at hvis de skal bide sig fast på noget uddannelse. (Socialrådgiver)

Fra kommunernes perspektiv tegner der sig således et positivt billede i anvendelse af brobygningsforløbene til denne gruppe af unge, særligt i forhold til at de deltagende skoler synes at kunne tilføre de unge sociale såvel som personlige forudsætninger, som de mangler for at kunne blive fastholdt i uddannelse og rykke sig fagligt. Overordnet tegner evalueringen et billede af, at kommunernes oplevelse af værdien af skolernes brobygningsforløb peger i samme positive retning som den udvikling, vi har kunnet identificere i udbyttet set fra skolernes og elevernes perspektiv.

Samarbejdet med skolerne

Konkret har den typiske samarbejdsflade bestået af en repræsentant fra kommunen og en projektansvarlig på den deltagende skole. Der har dog også været samarbejde mellem UU-vejledningen, kommunen og den deltagende skole i forhold til rekrutteringen af unge til forløbene.

Derudover har de unge været tilknyttet en mentor på den deltagende skole, der har fungeret som støtte for de unge undervejs i opholdet på skolen. Mentoren kommer fra højskolen og arbejder i udgangspunktet uafhængigt af kommunen.

Størstedelen af kommunerne har oplevet, at samarbejdet med de deltagende skoler har fungeret rigtig godt. Det generelle indtryk er, at der har været en god dialog mellem UU-vejledning, kommunens sagsbehandlere og skolen bl.a. i forhold til at finde mentorer til eleverne og afstemme forløbets indhold samt formulere mål for den enkelte unges forløb. Dog forekommer samarbejdet også at være stærkt afhængigt af enkeltpersoner, da en stor del af samarbejdsprocessen ikke beror på formaliserede arbejdsgange, hvilket betyder, at det i nogle tilfælde har været enkeltpersoner, som har ydet en særlig indsats for at etablere og videreføre samarbejdet:

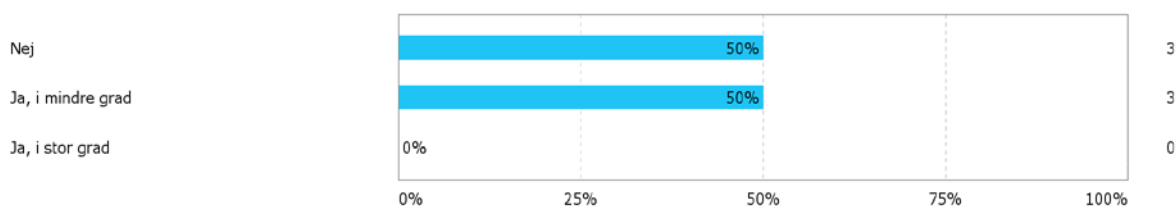
Altså, det har fungeret super fordi UU-vejlederen har gjort meget af det praktiske. Det gjorde hun faktisk. Altså, vi skulle sådan set bare finde dem og selvfølgelig skulle vi også være med til at sætte nogle målsætninger og noget for dem. Sammen med den unge og sammen med hende. Men det var hende, der havde kontakten til højskolerne og fik det sendt, og tog ned og besøgte højskolerne med de unge.
(Socialrådgiver)

I forlængelse heraf har det i nogle af de involverede kommuner vist sig, at der gennem en årrække allerede har eksisteret samarbejdsstrukturer mellem kommunen og skolerne, hvilket resulterer i vante arbejdsgange mellem de forskellige parter og kendskab mellem fagpersonerne i kommunen og de deltagende skoler. I disse kommuner har det ikke overraskende været lettere at samarbejde omkring de konkrete brobygningsforløb. Dette peger på, at det er et centralt indsatsområde i de fremtidige samarbejder mellem kommunerne og skolerne at have fokus på at etablere eller videreføre de allerede eksisterende samarbejdsstrukturer. Ligeledes er det centralt at formalisere arbejdsgangene, således at samarbejdet ikke bliver for afhængigt af enkeltpersoner, da samarbejdet således bliver sårbart i forbindelse med udskiftning blandt personale i kommunen og på skolerne.

Rekruttering af unge

I nogle kommuner har der været udfordringer i rekrutteringen af de unge til skolerne, hvor denne del af processen i andre kommuner har fungeret uproblematisk. Således svarer 50 % af kommunerne, at det ikke har været vanskeligt at finde unge, som tilbuddet var relevant for, og de resterende 50 % svarer, at det har været problematisk i mindre grad.

Figur 9. Har det været vanskeligt at finde unge, som tilbuddet var relevant for?

På trods af at kommunerne i høj grad er enige om, hvilken målgruppe tilbuddet retter sig mod, gives der i vores interviews udtryk for, at det har været svært at vurdere, hvem af de unge som ville kunne gennemføre forløbet og samtidigt ville få et udbytte af det. Med andre ord er det vanskeligt på forhånd at forudsige, hvilke unge der får gavn af tilbuddet. Hertil er det yderligere en udfordring, at der ud fra den gældende lovgivning og visitationspraksis på området anvendes relativt åbne kategoriseringer i uddannelsesparathedsvurderingerne af de unge i spændet mellem åbenlyst uddannelsesparate, uddannelsesparate og aktivitetsparate unge (se Arbejdsmarkedsstyrelsen 2013). Her kan der i praksis være store udsving mellem eksempelvis de 'åbenlyst uddannelsesparate' og 'uddannelsesparate' unge. Således har det været en udfordring i rekrutteringsfasen, at nogle af eleverne, til trods for at de erklæres uddannelsesparate, ikke besidder de rette forudsætninger for at kunne påbegynde og gennemføre et længerevarende skoleophold på en højskole eller fri fagskole. Dette underbygges endvidere af, at de deltagende skoler undervejs i forløbene har fået kendskab til problemer, fx misbrug eller psykiske lidelser/mentale udfordringer hos nogle af de unge, som sagsbehandlerne i kommunerne enten ikke havde kendskab til eller ikke fik videregivet information om til den pågældende skole. Det har også vist sig, at nogle af de unge slet ikke har været motiverede for at benytte tilbuddet eller ikke har vidst, hvad det krævede af dem at deltage i forløbet på skolen. I nogle tilfælde har det betydet, at forløbene blev afsluttet før tid. Det er således en nødvendighed, som flere kommuner og skoler fremhæver, at der i rekrutteringen dannes et helhedsbillede af den enkelte unges aktuelle livssituation samt hvilke andre forløb/indsatser/initiativer, den unge kunne være engageret i, så man ikke afbryder allerede igangværende forløb eller skubber den unge ud i denne type tilbud. En kommune fremlægger følgende overvejelser om rekrutteringsprocessen:

Vi havde fået at vide, at det var nogle som på det halve år eller på det projektforbøb kunne blive klar til at tage en uddannelse, men som mangler noget socialt, kan man sige, for at blive klar til det. Og jeg havde tænkt lidt ind, at det skulle heller ikke være nogle med børn og kæreste og sådan. Det er jo ikke alle, der kan tage imod sådan et tilbud, også hvis de er meget etablerede her og i gang med nogle andre ting. Altså, jeg tænker, at man skal være meget opmærksom på, at de er i målgruppen, for det er jo en kæmpe omvæltning for nogle, altså. Og jeg tænker også, at nogle af de

problematikker de har. De skal også kunne håndteres sådan et sted (...). Det hjælper jo heller ikke at sende nogle af sted, der har så massive problemer, at de ikke bliver løftet af det. Så bliver det jo et nederlag i stedet for. Så jeg tror man skal være meget opmærksom på, hvem det er man sender af sted. (Socialrådgiver)

I nogle kommuner har der forud for forløbene været god vidensdeling og forventningsafstemning med skolerne, om hvilke unge der ville kunne gøre brug af tilbuddet, og samtidig om skolerne ville kunne løfte opgaven i forhold til den konkrete unge. I andre tilfælde har det udelukkende været kommunerne, der har fundet frem til unge, som kunne gøre brug af tilbuddet, hvor skolernes deltagelse i denne fase har været begrænset. Det har i denne forbindelse været en udfordring for nogle af kommunerne, at der ikke har været tid i løbet af rekrutteringsfasen til at finde frem til de unge, der ville have størst udbytte og gavn af tilbuddet. Det peger altså på vigtigheden af samarbejdet, som tidligere omtalt. Og det peger desuden på den centrale pointe, at forløbene langt hen ad vejen har været en positiv faglig og personlig oplevelse for mange af de unge, men at det også rummer nogle pædagogiske og sociale elementer, som ikke alle unge kan drage fordel af, hvilket vi også pegede på tidligere i evalueringen.

Nogle af kommunerne har haft positive erfaringer med at lade de unge komme på besøg på skolen forud for forløbet, hvilket kan være en vigtig del af processen i forhold til at pejle de unge i 'den rigtige retning', så den unge ved, hvad det er, han eller hun går ind til.

Man kan sige de her unge mennesker vi har med at gøre – det er jo unge mennesker som har nogle problematikker – så man kan sige den der sikkerhed og lidt viden om, 'hvad er det egentlig jeg siger ja til'. Jeg tror det har været rigtig vigtigt for dem. Der har også været nogle, som havde nogle angstproblematikker, som får hjælp til at komme ud af det, og det kan man sige, når først man er dernede så skal det nok løse sig. Men bare det at tage det skridt der. Det har hvert fald været vigtigt at de har haft, ja, at komme ned at se det og høre om det og sådan nogle ting. (UU-vejleder)

Rekrutteringsprocessen har fungeret bedst i de tilfælde, hvor der har været *tid* til at finde frem til de elever som både fra kommunerne og skolernes perspektiv ville kunne gennemføre og få et 'planlagt' udbytte ud af tilbuddet. Og rekrutteringsprocessen har ligeledes fungeret bedst i de tilfælde, hvor der gennem en længere periode har været etableret et *samarbejde* omkring denne målgruppe, således at der har været mulighed for at kunne bygge videre på tidligere erfaringer og samarbejder i forhold til denne type tilbud.

Vidensdeling undervejs og ved afslutningen af forløbet

Et aspekt, som især kommunerne peger på kunne medføre en forbedring af tilbuddet, er i relation til kommunikationen mellem kommunen og højskolerne undervejs i forløbene. Det drejer sig fra kommunernes perspektiv særligt om løbende at følge op på de unges udvikling, så de kan planlægge den unges videre forløb efter højskoleopholdet:

Jeg synes ikke, at vi som sagsbehandlere, fik noget forærende ved at have dem ude på skolen. Jeg synes ikke, at jeg fik særlig meget for mit videre arbejde med borgeren. Det kan have noget med borgeren at gøre også jo. Men altså, jeg synes ikke, at jeg fik særlig meget at bygge videre på. Jeg synes ikke der var særlig meget opfølgning. Så jeg synes ikke jeg fik noget foræret ved at have dem ude på skolen. (Socialrådgiver)

Dette aspekt peger tilbage på vigtigheden af et godt og velfungerende samarbejde mellem kommunerne og skolerne. Et samarbejde, der strækker sig igennem alle faser af elevens ophold på skolerne. Kommunerne peger på, at det fx er vigtigt, at man forud for forløbets afslutning indgår i dialog omkring den unges nuværende status og fremtidige muligheder og udarbejder gode exitplaner for – og gerne i samarbejde med – den unge. Fra kommunernes perspektiv kunne dette løses ved, at man sikrede dialog gennem etableringen af nogle formaliserede tilbagemeldinger fra højskolerne, så det videre arbejde i kommunerne ville kunne lettes:

Det var ikke nogle tilbagemeldinger som på den måde var formaliserede. Altså, jeg fik ikke nogen formaliseret tilbagemelding fra skolen. Det kunne jeg godt have tænkt mig, fordi det er jo netop et forløb som skal være med til at afklare i forhold til funktionsevne. Og hvad er det så der skal ske som det næste. (Socialrådgiver)

Det er et vigtigt element i kommunernes perspektiv, at der kommer formaliserede tilbagemeldinger fra skolerne omkring de unge og deres udvikling gennem forløbet. Dette kræver dels, at skolerne øger deres kendskab til kommunernes videre arbejde med de unge, og dels at skolerne investerer mere i at etablere formaliserede arbejdsgange med kommunen med henblik på at skabe bedre overgange efter tilbuddets afslutning.

Exitplaner og overgange fra skoleophold til ordinær uddannelse

Skoleopholdet er intensivt, og kostskoleformen udgør en diametral modsætning til de unges tidligere erfaringer med uddannelse. Det betyder også, at de former for uddannelse, som de unge vender tilbage til, er af en anden karakter og vil adskille sig fra det, de unge har oplevet under deres forløb på højskolen eller den frie fagskole. Det er derfor vigtigt, at der i samarbejdet mellem kommunerne og skolerne indgår overvejelser, om hvordan man sikrer gode overgange til videre uddannelse. Her kunne det være en mulighed, at skolerne forpligter sig på et samarbejde med

kommunen om den enkelte unge, der også fortsætter efter skoleopholdets afslutning. På den måde kunne der udtænkes konkrete 'exitplaner' for den enkelte unge, så tilbuddet på denne måde integreres i den enkelte unges vej mod og/eller fastholdelse i ordinær uddannelse.

Her kunne det være en mulighed, at kommunerne i fællesskab med skolerne udarbejdede en skabelon for samarbejdet med henblik på at planlægge en løbende dialog og feedback omkring den unges udvikling gennem forløbet, og som derved også kunne danne grobund for drøftelser om den unges muligheder for overgang til ordinær uddannelse, så man sikrer, at de kompetencer, den unge har tilegnet sig på brobygningsforløbet, ikke tabes efter forløbets afslutning.

Finansiering og økonomi

Et punkt, der har fyldt i interviewene med kommunerne, har været de økonomiske rammer for projektet. Kommunerne peger på, at tilbuddet er en relativ dyr løsning i forhold til andre tilbud ud fra det økonomiske og finansielle råderum, som kommunerne har. Kommunerne ser det således som en udfordring på sigt, hvis de egenhændigt skal stå for finansieringen af opholdet uden eksterne midler fra puljer eller fonde. Samtidigt oplever kommunerne, at finansieringen af tilbuddet kan skabe problemer for sagsbehandlingen, da skoleopholdets økonomiske ekstrabevilling målrettet denne gruppe af unge kan komme til udtryk som særbehandling i kontrast til andre tilbud, som har lavere finansielle omkostninger. Et eksempel herpå gives af en socialrådgiver:

De kommer derind med forsørgelse også, man kan sige de har lommepenge fordi de har jo deres ydelse. Så det giver lige pludselig sådan nogle meget forskellige kort for dem der er på en højskole, og dem der ikke er. Det har givet os noget bovl, fordi så er der nogle der har sagt "hmm, hvorfor skal de have penge? Vi får ikke nogle penge." Altså, så det giver sådan lidt mere 'wuuu'. Det giver nogle udfordringer på det, også hvis de skal fortsætte. (UU-vejleder)

Yderligere opstår der en række praktiske komplikationer i henhold til den konkrete indsats, den enkelte unge har brug for, hvis ikke der er økonomiske midler til støtte et længerevarende ophold på en skole:

Nu dem der skulle fortsætte, "Jamen, du kan ikke fortsætte hvis du er på uddannelseshjælp, fordi det er 'no go' når det ikke er under projektet her." Og så er der nogle der har nogle finansieringer, der gør at så kan de bare ikke fortsætte på højskolen. Fordi de har hus eller lejlighed eller noget andet og har nogle faste udgifter som de ikke bare kan rive sig ud af. Dem der er mere single typer eller bor/eller kan opgive lejlighed eller så videre. Det er lettere for dem at komme videre

den vej, men det har givet os.. Altså hele denne her økonomiske vinkel har givet os noget bøl. (UU-vejleder)

Kommunerne peger således på nogle økonomiske udfordringer ved at benytte længerevarende brobygningsforløb på en højskole eller en fri fagskole.

Afrunding

I dette kapitel har vi set på skolernes og kommunernes erfaringer med projektet. I det følgende vil vi sammenfatte en række af hovedresultaterne – dels fra hvert perspektiv og dels de fælles problemstillinger. Efterfølgende vil vi komme med en række opmærksomhedspunkter til områder, hvor analyserne har peget på, at der er nogle udfordringer.

Set fra skolernes perspektiv er der gennemgående stor tilfredshed med de unges deltagelse i projektet. Hovedparten af de unge, der har deltaget i projektet, har indgået i skolernes hverdag, og man oplever fra skolens side, at de har været et positivt bidrag, samtidigt med at de unge selv oplever, at de har fået et positivt udbytte af forløbet. Rekruttering har været et problem. Det gælder for nogle af de unge, der rekrutteres til tilbuddet, at de har så store personlige problemer (fx misbrugs- eller psykiske problemer), at skolerne ikke er gearet til at tage hånd om dem, og det har påvirket holdets trivsel. Det handler også om, at den unge skal kunne håndtere dét at være en del af en større gruppe, og de udfordringer det kan give. Det gælder særligt de unge, der har psykiske sårbarheder. Det har for nogle også været et problem, at skolen lå tæt på hjemmet, hvorved det blev svært for dem at engagere sig 100 % i hverdagen på skolen og dermed indgå helt i de nye sociale og læringsmæssige rammer.

Kommunerne udtrykker overordnet set stor tilfredshed med tilbuddet. Det er en kvalitet ved tilbuddet, at det adskiller sig fra andre mulige tilbud til unge uddannelseshjælpsmodtagere ved at være et fuldtidstilbud, hvorpå kommunerne ydermere fremhæver, at skolerne har et andet pædagogisk indhold og fokus end det, som findes i det ordinære uddannelsessystem, og at det er medvirkende til et særligt positivt udbytte for målgruppen. Kommunerne oplever, at de unge flytter sig markant på det personlige og sociale plan gennem skoleopholdet og ser dette som et vigtigt element i forhold til de unges videre bevægelse mod uddannelse. Generelt har samarbejdet mellem de deltagende skoler og kommuner været velfungerende, dog særligt i de kommuner som har haft mulighed for at bygge videre på tidligere erfaringer og samarbejdsstrukturer. Det er samtidigt en potentiel svaghed i projekternes forankring, at de i nogle tilfælde er bundet op på relationer mellem enkeltpersoner og dermed bliver sårbare, hvis kontaktpersonen fx skifter arbejde. Endeligt har kommunerne givet udtryk for, at det økonomiske og finansielle grundlag for tilbuddet er en udfordring til sammenligning med andre mulige tilbud, dels fordi det er dyrt, men også fordi at der

potentielt er en skævvridning i forhold til de praktiske omstændigheder, der gør sig gældende i kommunernes sagsbehandling.

Samlet set efterlyser både skolerne og kommunerne nogle mere formaliserede rammer for samarbejdet. Det gælder både ved rekrutteringen og indgangen til forløbene, hvor der er et behov for klarere retningslinjer for, hvilke unge tilbuddet er velegnet til samt en skabelon for overlevering af relevant information mellem kommune og skole. Det samme gør sig gældende undervejs i forløbet, hvor det er kommunerne, der efterspørger mere information om den unges udvikling og i særdeleshed, når den unge forlader skolerne. Her mangler der formaliserede modeller og samarbejdsstrukturer i tilbuddet, der kunne sikre, at den unges udvikling/behov formidles retur til kommunen, særligt i de tilfælde hvor vedkommende ikke fortsætter lige i uddannelse, men har behov for yderligere indsatser.

Opmærksomhedspunkter

- **Større fokus på det faglige udbytte af tilbuddet**

Det er primært på det sociale og personlig plan, at kommunerne oplever, at de unge udvikler sig. I samarbejdet mellem kommunen og den enkelte skole er det her vigtigt, at den faglige udvikling også betones. Det kan foregå ved, at skolerne i højere grad gør en indsats for at dokumentere den enkelte unges udbytte af deltagelsen i undervisningen og hverdagen på skolerne, så der skabes en større gennemsigtighed i forhold til udviklingen af de unges personlige, sociale og faglige kompetencer på baggrund af skoleopholdet. Dette kan fx gøres ved, at man fra skolernes side udarbejder en form for dokumentation til kommunen, som synliggør den unges samlede udvikling under forløbet. I tilknytning hertil vil det også synliggøre, hvilke måder de unges udvikling kan veksles til andre former for uddannelsesmæssig motivation (se fx Pless et al. 2015).

- **Øge indsatsen for at skabe formaliserede arbejds gange og samarbejdsmodeller**

Samarbejdet mellem kommunen og de deltagende skoler har generelt fungeret godt, men det er centralt, at samarbejdet konsolideres yderligere gennem konkrete samarbejdsmodeller, der kan sikre en større og gensidig vidensdeling mellem kommunerne og skolerne før, under og efter tilbuddets afslutning. Her vil det have betydning dels at der fokuseres på rekrutteringsindsatsen ift. de unge, så den unge passer til den pågældende skole, og dels at man etablerer rammer for en løbende dialog undervejs, og ikke mindst at der skabes gode overgange for den unge rettet mod videre uddannelse.

En model kunne være, at der sker en intensivering af dialogen mellem kommune, skole og den unge hen mod forløbets afslutning med fokus på at forberede den unge til videre uddannelse. I denne henseende vil det samtidigt være oplagt, at der mellem kommune og skole indgår en dialog omkring

den unges faglige progression i løbet af skoleopholdet, således at det bliver tydeligere for kommunen på hvilke områder – udover det personlige og sociale – den unge har rykket sig.

Kigges der bredere end det konkrete samarbejde mellem kommune og skole, så ligger der også et væsentligt potentiale i, at skolerne styrker deres samarbejde med andre uddannelsesinstitutioner i deres lokalområder, så de bliver bedre til at bygge bro for de unges videre færd fra skolen til videre uddannelse. I den senere årrække er der ydet en stor indsats blandt højskoler og frie fagskoler for at etablere sådanne uddannelsessamarbejder (Scheuer & Kjær 2009, 2010; Foreningen for Danske Folkehøjskoler, 2013).

- **Overvej fremtidige finansieringsmuligheder**

Der er en række uklarheder omkring finansieringen, der har udfordret kommunerne i forsøget, som bør afklares. Hvis kommunerne skal betale den samlede udgift for tilbuddet, kan det betyde, at tilbuddet ender med at blive et meget specificeret tilbud, som ikke benyttes særligt ofte, da kommunerne oplever, at det er for dyrt. Hvis man ønsker at bibeholde muligheden for at tilbyde muligheden for at sende unge på højskole eller en fri fagskole, bør finansieringsmulighederne overvejes, da det for mange af de deltagende kommuner fremstår som et alt for dyrt tilbud pt.

Referencer

Alvesson, Mats (2003): Methodology for close up studies – struggling with closeness and closure. (i) *Higher Education*, vol. 46, issue 2: p. 167-193. Kluwer Academic Publishers

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2013). *Orienteringsskrivelse. Visitation – uddannelseshjælpsmodtagere.*

Darling-Hammond, L. & J. Bransford (eds.) (2005). *Preparing teachers for a changing world. What teachers should learn and be able to do.* Jossey-Bass, San Francisco

Folkehøjskolernes Forening i Danmark / Kjær, Rasmus & Scheuer, Nanna (2010). *Nye stier i uddannelseslandskabet – uddannelse uden om den slagne vej.*

På: <http://www.ffd.dk/media/334779/nye-stier.pdf>

Folkehøjskolernes Forening i Danmark / Kjær, Rasmus & Scheuer, Nanna (2009). *3x3 projektet – baggrundsrapport for perioden 2007-2009.* På: <http://www.ffd.dk/media/334788/statusrapport-2009.pdf>

Folkehøjskolernes Forening i Danmark (2013). *Højskole som genvej til uddannelse – motiverende indsats over for unge uden uddannelse.* På: <http://www.ffd.dk/media/717893/hojskole-som-genvej-til-uddannelse.pdf>

Görlich, A. & Hansen, N.H.M. (2017) Hvad virker i indsatsen for unge uden uddannelse og arbejde? (i) Karen E. Andreasen (red.): *Overgange i ungdomslivet* (arbejdstitel). Udgives i 2017 på Aalborg Universitetsforlag

Görlich, A. & Katznelson, N. (2015) Educational trust: relational and structural perspectives on young people on the margins of the education system. *Educational Research*, Vol 57, 2, pp. 201-215

Görlich, A., Katznelson, N., Hansen, N-H. M., Rosholm, M. & Svarer, M. (2016) *Hvad virker? Ledige unges vej til uddannelse og arbejde Evaluering af Brobygning til uddannelse.* Center for Ungdomsforskning (CeFU).

Hanushek, E. A. (2002) Teacher Quality. In L. T. Izumi & W. M. Evers (eds) *Teacher Quality*, Stanford: Hoover Institution Press pp. 1-12. (Online 04-09-2013):

<http://hanushek.stanford.edu/sites/default/files/publications/Hanushek%202002%20Teacher%20Quality.pdf>

Hanushek, E. A. (2010) *The economic value of higher teacher quality*. [Working paper]. The National Bureau of Economic Research. (Online 04-09-2013):
<http://www.nber.org/papers/w16606>

Hattie, J. A. C. (2009) *Visible learning : a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge, London

Illeris, K. (2006) *Læring*. Roskilde Universitetsforlag.

Katznelson, N. (2008) *Mentor med mening – en undersøgelse af mentorordningen for etniske unge på erhvervsuddannelserne*. Erhvervsskolernes Forlag

Katznelson, N. & Olsen, P. (2008) *Mentor med mening. En undersøgelse af mentorordningen for etniske unge på erhvervsuddannelserne*. Erhvervsskolernes Forlag.

Kolby Rahbek, Rasmus & Jonas Møller (2015). *Højskolepædagogik. En fortælling om livsoplysning i praksis*. Aarhus: Klim.

Korsgaard, Ove. (1997) *Kampen om lyset*. København: Gyldendal.

Louw, A. (2013) *Indgang og adgang på erhvervsuddannelserne. Analyse af tømrerelevernes muligheder og udfordringer i mødet med faget, lærerne og de pædagogiske praksisser på tømrergrundforløbet*. Ph.d.-Afhandling. Aarhus Universitet

Pless, M. & Kofoed, K. (2016) *Elevers læring i den åbne skole Forskningsbaseret erfaringsopsamling om undervisningsforløb i samarbejde mellem ungdomsskole og folkeskole*. Center for Ungdomsforskning. Aalborg Universitet.

STAR A (indhentet januar 2017): *Bag om brobygning – hjemmeside – findes på <http://brobygningtiluddannelse.dk/baggrund/>*

Søndergaard, Dorte Marie (1996): *Tegnet på kroppen – køn: koder og konstruktioner blandt unge voksne i Akademia*. København: Museum Tusulanum

Webb, E. J., Campbell, D. T., Schwartz, R. D., & Sechrest, L. (1966). *Unobtrusive measures*. Chicago: Rand McNally

